Фантастична повість

Дивуються люди, що Василиск одним очей позиром чоловіка вбиває. Далеко більше дивуватися треба, що чоловік очима своїми, либонь, не тіло, але душу і не часовою тільки, але вічною вбиває згубою.

Іван Величковський

Студіозуси

Сірі хмари колотились у небі, наче було накидано туди роздутих, розкудланих голів, і вони котилися, як колеса, що ледве долають грязюку.

Я йшов разом із Вітторіо, ми й справді ледве долали багно. Пробиралися повз зачинені віконниці, і дощ, що вряди-годи розкрапувався з тих схожих на колеса голів, обсипав нас з голови до ніг, і ми стріпувалися, як мокрі кури.

— Погода, хоч собак вішай! — буркнув я.

— Що ти сказав? — озвався за спиною Вітторіо.

— Я сказав кілька слів про погоду.

Позирнув на небо, і погляд мій заблукав поміж хмар. Стояв я тут, на цій брудній вуличці в Болоньї, і велика туга охопила мене. Побачилася мені раптом дорога, щедро залита сонцем, обабіч вигиналися дві стіни молодого хліба, а по тій дорозі їхав мій батько. Їхали коло батька я і мій молодший брат. Вгорі висів невгамовний жайворонок і дзвонив, дзвонив…

— Згадався рідний край, — тихо промовили мої мокрі вуста. — Ти любиш згадувати рідний край, Вітторіо?

— О так! — вигукнув Вітторіо. — Це маленьке місто між скель. Там замок моїх предків, і я часто гуляю по його покоях вночі. Уві сні, звичайно! — засміявся він.

— Вітторіо… — сказав я сумно, бо ніяк не міг подолати цього химерного настрою, що раптово обпав мене. Бозна-чому захотілося, щоб я опинився на цій вулиці сам, щоб зміг повернути в інший бік, ніж той, куди ми йдемо, — щось зі мною діялося не зовсім збагненне: великі хвилі підкочувалися під ноги, наче стояв я на морському березі; кликали вони, ті хвилі, і манили ступити на їхні хиткі спини.

— Хотів мені щось сказати? — повернувся Вітторіо.

Я зупинився й замилувався на свого приятеля. Тонкий і стрункий, з орлиним носом і променистими темними очима, які аж світяться в цьому сірому світлі, — добрий і любий мій товариш, з яким мені завжди легко; слова сиплються з його вуст, як ніжне пелюстя, а очі його народилися для того, щоб заворожувати красунь. Я милувався з приятеля, адже сам був інакший. Жодна красуня не опустила переді мною зору: сірий я, наче шматок олива. Але ніколи не заздрив Вітторіо — ставився до нього з любов’ю.

— Не хочеться йти сьогодні в ту таверну, — сказав я м’яко. — Мені, любий мій друже, чогось неспокійно на душі: цілу ніч снилися важкі сни…

Мені снилася рідна земля. Дивився на неї з височини, наче став птахом і лечу, ледь ворушачи крильми. Місяць яскраво осявав місто внизу, оточене дерев’яним частоколом. Посередині воно було перерізане внутрішнім парканом, який відділяв частини, що ними володів наш рід і рід Сокольських…

— Саме тому, — озвався Вітторіо, — я й веду тебе в таверну. Маю охоту повеселитися! Коли мені лягає на душу тривога, я, друже, п’ю вино чи намагаюся закохатися. На день чи два, а буває, що тільки на ніч.

Він засміявся, блиснувши зубами.

— До гулянок і я охочий! Хоча щодо красунь…

Вітторіо вдарив мене рукою по плечі, обійняв.

— Тебе гризе, друже, тривога. Твій тон… еге, в мене від нього аж мурашки побігли по спині. — Дзвінкий сміх Вітторіо трохи неприродно озвучив довгу й порожню вулицю, по якій ми ішли.

— Сказав так тому, — озвався я тим-таки тоном, — що мурашки почали повзти по мені раніше.

Втікач

Брудний, заросли чоловік ішов через занедбане поле. Навколо хиталися мокрі від недавнього дощу бур’яни, босі ноги в чоловіка задубли, одежа звисала брудними клаптями, а очі палали гарячковим вогнем. Чагарники довкола були вже голі, голе було й небо, хай і повите хмарами. Гнала чоловіка нудьга, він вряди-годи зупинявся, наче бачив перед собою марево. Він і справді бачив марево, гру різноколірних стяг і кіл, вони змінювалися і зміщувалися, і від споглядання цієї гри чоловік мав утіху. Перед його зором мінялися місяці й пори року, часом він бачив поле, повне золотого хліба, а з синього неба ллялося на нього чисте срібло пташиного співу. Він бачив затишну білу хатину під солом’яною стріхою, а на порозі тієї хатини — його батько й сестра. У дверях стоять один і другий його брати, він іде до них, і вони приязно всміхаються, чекаючи, коли перебреде він нарешті поле і дійде до воріт. Батько тоді підніметься назустріч, і очі його синьо засвітяться.

По той бік поля, бачиться йому, дзвінко клепле косу висока чорнява жінка. На ній барвисте вбрання, а коса її чорно грає під сонцем.

Глуха втома ламає тіло подорожнього, він хоче сісти тут-таки на землю, хоч зовсім близько від нього і біла хатка, і рідні його серцеві постаті.

Жінка з косою повертається до нього і дивиться довгим, незмигним поглядом.

— В тому убогому житлі, — бурмоче чоловік, — мені буде затишно. Давно вже мрію про мирне пристановище, світло печі і теплий дух вареної страви. Людина завше цього прагне, і завше настає час, коли їй треба постукати в якісь двері…

Здається чоловікові, що світ, у який йому випало приміститися, розкладено на дві великі кулі. Одна повна дощу, вогкого вітру і голих чагарників, друга повна золотого хліба, сонця і срібного дзвону. Жінка в барвистій одежі — в тій другій кулі, ідуть там жнива. Вона косить пшеницю, хоч годиться збирати її серпом. Біла хатка з рідними постатями теж у тій іншій кулі, і йому, здається, довго ще туди брести.

Стискує вуста, аж риплять зуби — інші образи вже пливуть у його втомленій уяві, йде поруч із ним Вітторіо, і його чистий сміх зігріває подорожнього…

Скаче через поле худий, висохлий на тріску вершник. Очі його палають, а він, забувши про повіддя, махає руками…

Чоловік зупиняється. Мружить з натуги очі, тре брудними пальцями чоло, наче збирається щось згадати. Але він не може нічого згадати. Тоді простягає перед собою руку, як сліпий, і раптом відсмикує — рука наразилася на дерево.

Дерево стоїть серед поля самітне й голе. Під ним лежить мокре й лискуче листя. Жовто-брунатне і вже напівмертве, воно сяє тихим тліном — пробрала його трутизна. Синя невелика пташка пурхає з чорної, наче виглянсованої гілки і щезає в сірому повітрі.

Чоловік починає згрібати листя. Горне його скоцюрбленими пальцями, гребе, наче граблями, і кидає оберемками під дерево. На те він розтрачує всю силу, бо коли сідає під дубом, очі в нього сплять.

Тоді ж бо він і чує цокіт кінських копит. Далекий, зовсім глухий звук заповнює слух утікача і примушує на мент розплющитися. Холодний вогонь струмує з його погляду — наче хвиля вітру прокочується через голе поле.

Вітторіо

— Я тоді побачив, — шепотів утікач, — чоловіка, що дивився на мене і всміхався. Коли ж дон Карлос вигукнув свою похвальбу, той чоловік розреготався.

Я і зараз бачу ту картину: висохлий на тріску юнак дивився на розгулялих студіозусів, а очі його горіли несамовитим вогнем.

— Он хто найбільший багач у Болоньї, — прошепотів мені один із студіозусів. — Це він — Бонтиволья!

Дон Карлос щось кричав, верещали дівчата, музики надривалися, і я відчув веселий трем, що завше охоплював мене, коли я впадав у добру гулянку.

Бенкет тільки зачинався, і ми сподівалися на бучне дозвілля. Джорджано вже вигукував непристойні вірші, а мій любий приятель Вітторіо поривався танцювати на столі. Йому звільнили місце, і він закрутився дзиґою. Кричав і підвискував, а ми плескали в долоні й

погукували. Бонтиволья теж плескав у долоні, хоч на вустах його приклеїлася зневажлива усмішка; дівчата, що примостилися біля нас, сміялися. Декотрі з них уже сиділи на колінах у нашої братії і пили разом із ними; я теж осмілів і потягнув за руку одну. Дівчина жартома відбивалася, але вино, яке я їй запропонував, випила, весело перекинувши келиха до рота; вона приснула зо сміху, червона рідина потекла їй на підборіддя, а мені здалося, що із ночі, через темні вікна простяглася раптом довга й прозора рука, увійшла мені в груди і міцно стисла серце. Я завмер, і навіть моя дівчина перестала сміятися, від здивування очі її розширилися, а мокрі од вина вуста розкрилися.

— Гей! — гукнув дон Карлос. — Хто зі мною змагається?

Він заклав руку за спину і, схопивши губами келиха, вправно перекинув його до рота.

Це вивело мене із заціпеніння, і я, як і всі, кинувся до свого келиха — ми радісно почали обливатися вином. Джорджано приснув вином дону Карлосу межи очі, а дон Карлос урочисто посадив йому на голову таріль з приправами до м’яса. Всі загорлали, музики надривалися, і ми пішли зі своїми дівчатами в танок. Навколо плавав зелений дим, ми навісніли в розгулі, завзято крутили своїх дам і тупали ногами. Піт градом котився з наших червоних облич, роти жадібно хапали повітря, з них виривалися хрипкі погуки; верещали дівчата, від того галасу й тупоту, здавалося, ходили ходором стіни таверни. Бонтиволья дивився на нас гарячими очима і пристукував у такт музиці рукою. Глумлива усмішка зникла з його вуст, на худі щоки лягло по рум’янцю.

Тоді мені захотілося учворити в цьому пекельному клекоті якийсь бешкет чи жарт.

— Гей! — закричав я Вітторіо. — Хочеш, я вб’ю тебе поглядом?!

Всі засміялися, я засміявся також, засміявся й Вітторіо, засміявся в кутку Бонтиволья. Всі кинулися до мене й загорлали:

— Вбий його поглядом! Вбий його поглядом!

Дівчата кричали те саме — це була дивна суміш тонких і грубих голосів, і я, підбурений хвилями чаду й хмелю, гордо вийшов наперед. Всі обступили мене, сподіваючись на якесь чудо.

— Стривайте, — сказав я, п’яно похитуючись. — Я зараз уб’ю його поглядом!

— Га-га-га! — заревло товариство і заплескало в долоні.

І знову здалося мені, що звідтіля, із ночі, простяглася довга й прозора рука, увійшла мені в груди і міцно стисла серце. Але було вже пізно відступати. Вітторіо поставили навпроти мене, він прискав сміхом, а я зробився сумний.

Це була тільки мить, бо на мене раптом плеснуло темною силою, неначе впала на голову ніч, а сам я почав дерев’яніти.

— Вбивай його! — кричала невгамовна братія. — Чого ж стоїш?!

Я не знав, що зі мною діється. Гарячий клубок підкотився під горло, червоний вогонь спалахнув у мозку; щось розкололося, бо відчув я глухий звук; мені перехопило подих, і я ще більше здерев’янів. Погляд мій випромінював наземне сяйво, я весь горів, наче смолоскип, — по таверні промчав шалений вихор, все посіріло, і я побачив перестрашені обличчя моїх товаришів, роздерті в крикові дівочі лиця, спотворене і страшне обличчя Вітторіо, мого любого друга. Мені вже несила була витримати це напруження, я відступив набік і раптом — диво дивне! — раптом завмер, скутий хвилями незрозумілого жаху: Вітторіо падав.

Все навколо освітилося мертвотно-блідим світлом, я відразу втямив: сталося щось дивовижне і страшне. В таверні запала тиша, всі повернули до мене білі, як полотно, й перелякані обличчя, вгорі над моєю головою начебто батіг стьобнув. Я скрикнув уражено, як кричить поранений птах, і, затуливши обличчя долонями, кинувся до виходу.

Але я не встиг вскочити у темний завулок. Чиясь сильна рука спинила мене, і я побачив бліде, висушене обличчя Бонтивольї.

— Ходімо зі мною! — гарячковим шепотом сказав він. — Я сховаю тебе.

Я покорився — мені нікуди було тікати. Тому покірно пішов за ним. Неподалік стояли коні, і ми, скочивши в сідла, помчали по темних і наче мертвих вулицях Болоньї.

Втікач

— Ось що порушило моє життя, — шепотів утікач. — Тоді, влітку 1592 року, світ для мене і справді переломився.

Він сидів під деревом на купі мокрого листя, і перед ним знову відкрилася ясна далина — світла, залита сонцем куля.

Йшла до криниці з двома дерев’яними відрами на коромислі сестра. Спинилася біля криниці і почала спускати між цямриння тичку з начепленим цебром. Голосно зарипів журавель, піднялося вгору його охвістя з прив’язаним каменем.

Батько сидів на порозі, а двоє братів пиляли колоду, взявшись за ручки синьої, лискучої пилки. Летіла з-під тої пилки золота тирса; коло братів блукали, розпустивши пишні хвости, пави і погукували тонкими, різкими голосами. Клювали тирсу, а сестра витягувала вже друге цебро.

Воно вигулькнуло із цямриння, і від нього відкололося кілька іскристих, водяних язиків.

Сестра начепила відра на коромисло і пішла, красиво вигнувшись, до хатини. Брати повернули до неї обличчя, але не перестали пиляти. Повільно ходила в їхніх руках пилка, поперемінно переміщаючись від одного пиляра до іншого. Золота тирса засипала завмерлих біля їхніх ніг пав, а батько підвівся, щоб дати дорогу дочці, котра йшла до порога з повними відрами…

Було мокро й холодно. Втікач, зібравшись на силі, встав. Рушив від дерева, ледве переступаючи ногами, і довго йшов. Зрештою незрима сила знову спинила його. Знову витяг руку, як сліпий, і торкнувся паркана, що виріс йому на дорозі.

На пальцях лишився бруд від моху, яким обросло дерево. Він пильно подивився на замащені пальці, а тоді, спираючись долонею об паркан, поплентався до воріт. Були вони перетрухлі і безживно завалювалися досередини. Втікач ступив на зарослe травою подвір’я і подибав до ґанку. Двері в домі вивалилися також, і він зайшов досередини. Зграйка пацюків шмигнула від нього вбік.

— Ага, — пробурмотів він. — Хтось тут таки є!

На нього повіяло пусткою, але він зрадів і пустці: одяг на ньому зовсім змокрів, до того ж зморював його сон.

Зайшов до світлиці, пахло тут глиною і гнилим деревом. Пахло вогким і прілим листям, але подорожньому було приємно вдихати й цей дух домівки. Він важко опустився на протрухлу підлогу і ліг.

Біля голови росла папороть, і він чув, як сухо вона шелестить. В неї сотні дрібних оченят під листям, і всі ті оченята дивляться на нього із співчуттям. Втікачеві починають пахнути якісь квіти, тонко й

заспокійливо. Він ледве тримає втомлену й запаморочену голову. Перед очима стелиться туман, блищать вогкі й чорні стовбури. З тих стовбурів зорять вивірки — скільки стовбурів, стільки й вивірок. Він дивиться на них, як на своїх співрозмовників. Розуміє, що спати не час. Треба знайти силу розповісти хоч би тим вивіркам про те, що його мучить. Але чи повірять йому ці дивні його співрозмовники?

Зрештою втікачеві байдуже, чи вони віритимуть йому. Він лежить горілиць — небо вгорі синє й чисте. Дивне це поєднання: покинутий хутір, туман у лісі, вщерть наповненім деревами і вивірками, а там — синя безмеж, голубий спокій і тепло. "Нехай мені стане те небо пергаменом, — думає він, — очі мої писатимуть там чудну мою історію".

Він приплющився, але небо не зникло. Чув, як шепочуться людськими голосами вивірки, — його поступово заколисувало, загортало у теплу одежу. Біля нього стояла жовта, аж золота, лисиця і раптом почала на нього дзявкотіти. Він знову побачив очі Вітторіо.

— Поглянь, яка вона чудова! — шепоче втікач, і Вітторіо ствердно киває.

На галявині сидить дід у дивному балахоні. В нього замість обличчя пацюча морда, але він читає книгу. Грубезну книгу, в якій, певне, не одна цікава історія.

Лисиця біжить до діда, і вивірки схвильовано починають гризти собі кігті. Клубочиться туман, і в тому тумані і дід, і золота лисиця, що біжить до нього, хитаються. Лисиця вже зовсім близько, майже доходить до старого, вже навіть звів він угору пацюче лице, аж раптом розлунюється сухий тріск — лисиця спалахує високим і рівним вогнем.

Зізнання

Чернець сам знайшов возного Кунатовського. Він прибув у Бар, коли вже мали зачиняти ворота. Його впустили, хоч вигляд він мав доста пошарпаний.

Возний прийняв його у себе вдома, бо справа, про яку той хотів посвідчити, хвилювала вже цілу околицю. Наготував каламар і попросив ченця розповідати.

У глибині кімнати заворушилася купа лахміття. Попливли сутінки, в тих сутінках купа лахміття здалася возному химерною і загадковою. Спершу він уздрів суху, кострубату руку, а тоді випливла й сива, розколошкана борода. Старий і справді був убраний у страшні лахи, що вже майже не нагадували чернечої одежі. Голова в нього лиса, обличчя сухе й жовте. Довгий ніс стримів, облитий світлом од свічки, яка горіла в помешканні, і від того падала йому на очі глибока тінь. В їх темних озерцях спалахували гострі іскри. Густі борозенки зморщок були заповнені червоними тінями, а рот зяяв темною порожнечею. Чернець відкашлювався, він кашляв довго й нудно, а тоді з вуст йому посипалися сухі, шелестливі слова.

Убійники

Я сидів на порозі своєї пустиці, і вже не один і не два роки прошуміло над моєю головою. Ревно молився і ревно читав святе письмо; наді мною здіймалося високе небо, і я любив годинами дивитися у його невиміряну високість. Я шепотів святі слова, і душа моя спокійно спала.

Неподалік була галявина, на якій жили куріпки. Білі, як молоко, й ласкаві, як трава. Я полюбив тих куріпок, а коли стежив, як вони пасуться, тиха злагода приходила до мене. Вечорами, коли спускалося сонце, коли провисали поміж стовбурами золоті стяги, мої куріпки йшли спати, а я лаштувався до вечірньої молитви. Так тривало доти, доки не набрела на мою галявину лисиця. Була жовта й обскубана, притьма

кинулася на одну з куріпок — аж пір’я полетіло. Я вискочив із пустиці і побіг рятувати нещасну. Але куріпки вже не було, як і лисиці, біліло в траві тільки пір’я.

Холодне почуття обвіяло мене, наче зимний вітер. Я став над тим жалюгідним пір’ям і помолився. "Боже милостивий, — молився я, — відведи од цього місця пристрасті людські. Дай, Боже, жити простим життям!"

Тоді-то все й почалося. Спершу на галявину вийшов заросли чоловік. Він ніс на плечах мертве тіло і важко згинався під ношею. Кинув те тіло й, озираючись, пішов геть. Я дивився на нього з-за кущів і навіки запам’ятав його обличчя. Було воно ще молоде, з широкими вилицями і заросле рудою поростю. Я довго стояв, причаївшись, аж доки не заховався в лісі незнайомець. Тоді вийшов зі свого сховку і наблизився до вбитого. Страшна рана примусила мене здригнутися: нещасного поцілено стрілою, а потім висмикнуто ту стрілу з м’ясом. Я знову впав на коліна. "Боже милостивий, — помолився я. — Не вводь мене в ці чорні пристрасті. Я пішов од світу, щоб не знати й не бачити їх. Дай мені, Боже, спокій і можливість нового забуття". Небо мовчало, але молитва мене трохи заспокоїла. Я вернувся в пустицю, знаючи, що вже ніколи не прийдуть на мою галявину білі куріпки і не сидітиму я спокійно на порозі, зустрічаючи захід сонця. Жах заповз мені в душу, і я знову віддався молитві, нестримно б’ючи поклони. Мені болів уже лоб від багаторазового вдаряння об землю, в мене дерев’янів язик від тої безлічі слів і прохань, що їх вилив я в небо. Але це заспокоїло мене тільки на короткий час: жах убив-таки зачарування, яким я так довго жив, адже зовсім поруч лежав труп людини, і я мимовільно став співучасником якоїсь дуже гидкої історії. Спершу я хотів закопати незнайомця, але в мене не було рискаля. Був тільки великий ніж, що ним видлубував їстівне коріння, але копати яму тим ножем треба було півночі. Тому-то я й покинув пустицю. Взяв на плечі торбу зі своїми пожитками і почвалав шукати місця тихішого і вдатнішого, де була б галявина з незайманою травою і де б безпечно гуляли по тій траві білі куріпки.

Спершу я йшов неквапно. Але що далі, то дужче гнав мене відчай, і я вже майже біг, утікаючи від того нещасливого місця.

На узліссі побачив людину і хотів обійти її, але той чоловік мене помітив.

— Гей, отче! — гукнув він до мене. — Ану ж бо підійди сюди!

Я змушений був підкоритися наказові, але коли підійшов, то вразився, таке втомлене було в того чоловіка лице й такі чудні й несамовиті очі.

— Чи не бачив ти тут, отче, молодика? — спитав він і змалював мені словами рудоволосого чоловіка з широкими вилицями.

Я злякався.

— Ні! — відказав я людині з чудними очима. — Нікого я не бачив і нікого не хочу бачити.

Він хитнув головою, і я пішов собі далі. Ішов довго, коли ж раптом з кущів долинув до мене чи то плач, чи то стогін. Попрямував я на той стогін, а коли розгорнув палицею кущі, спинився вражений: переді мною лежав рудоволосий убійник. Він конав. Я схилився над ним і відчув, що йому лишилося жити лічені хвилини.

— Він убив мого брата, — прошепотів рудоволосий, і я нижче схилився до нього, щоб почути його шепіт.

— А кого вбив ти, сину? — запитав я.

— Я вбив його брата, — прошепотів нещасний.

Він витягся і неголосно скрикнув, я зрозумів, що душа його відлетіла у темне царство.

Я знову помолився Богові, бо навколо мене чинилися речі, дивно зв’язані між собою. "Боже милостивий, — сказав я. — Ти ведеш все-таки мене по цьому колу. Ти насилаєш на мене пристрасті, від яких я тікав. Це дуже тяжкі випробування, Боже. Відведи мене з цієї стежки і дай зажити справжнього спокою".

Але цього разу молитва не заспокоїла мене. Я відчув незбагненний жах. Сльози потекли по моєму лиці, я озирнувся затравлено туди, де лежав мертвий, і кинувся навтьоки. Не для моїх літ, пане, так бігати і не з моєю силою. Але я мчав через ліс, начебто хто стьобав мене батогом. Вибіг на узлісся і впав знеможено на траву.

Тут-таки на мене набрів кінний загін. На чолі того загону був рудоволосий немолодий чоловік, що також мав широкі вилиці.

— Я нікого не бачив і нікого не хочу бачити! — закричав я, падаючи перед цими людьми на коліна. Тоді рудоволосий наказав дати мені кільканадцять разів нагаями. Я не витримав і десятого удару і розповів тим людям усе, що бачив і від чого втікав. Вони миттю покинули мене і помчали забирати вбитого, а може, й свого родича. Я знову сховавсь у лісі і тільки під вечір надибав якусь печеру і забився у неї. Був такий наляканий, що забув віддати належне Богові. Сидів у тій криївці і трусився, як осиковий лист. Боявся, що тільки рушу звідси, мене знову вправить у те коло і знову доведеться пити гірку чашу.

Вночі, однак, мене обпав у тій печері такий страх, що я вискочив з неї і, як безтямний, помчав через ліс, не відаючи куди. Спотикавсь об корчі й біг, знову спотикався і знову біг. Я біг і підвивав, наче поранений звір, а коли розвиднілося, побачив вражено, що стою на своїй-таки галявині біля власної пустиці. Навколо панували тиша і спокій, сяяло сонце й паслися білі куріпки. Я притьма кинувся туди, де лежав забитий,

але побачив тільки притолочену і трохи скривавлену траву. Я впав тут-таки на коліна і звів обличчя угору. "Боже, — сказав я, — ти приводиш мене знову на ті самі стежки. Чи ж закінчився цей чудний мій і незбагненний сон?"

Місячний біль

Втікач лежав хрестом на трухлявій підлозі покинутого помешкання, і його наче хвилі велетенські гойдали. Перша хвиля — градастий дощ за вікном: крізь діряву покрівлю падали важкі студенисті краплі, і, хоч вибрав чоловік собі сухий куток, на нього сипалися вогкі іскри від розбитих крапель. За виваленими вікнами безнастанно шелестіло, і втікачеві здавалося, що тисяча водяних духів вигецують довкола на одній нозі. Друга хвиля — це тиша вечірня, бузкового кольору небо, на яке втікач невідривно дивився, в небі тому розтавали, хиталися, наче плавали в прозорій бузковій воді, білі вигинисті звірі. Потім розчинилися й ті звірі, і небо стало чисте і неймовірно глибоке. Втікач тягся туди змученим поглядом і наче пірнав усе глибше і глибше: летів безконечно довго, безсилий збагнути, як це відбулося, що він став такий спокійний і погідний. В нього вистачило сили звестися й сісти, обіпершись спиною об стіну. Уперше лице його пом’якшало, розслабли м’язи — щедре світло неба залило втікача, і це ще більше його вмиротворило.

Так сидів він нерухомо, боячись, що ось-ось закінчиться малий перепочинок, що та барва, яка так нагло освітила йому серце, помре, як вмирають у полі стяті серпом чи косою колоски. Він заплющив очі і зник із цього світу, а коли знову виплив у нього, то найшла на нього хвиля третя. Все навколо мерехтіло і мінилося, густо освічене зеленим сяйвом. У небі завис великий білий місяць, і те сяйво викочувалося з нього хвилями, наче був то не місяць, а камінь, кинутий у тиху воду. Зір утікача, поблукавши по занедбаному приміщенні, зупинився біля власних ніг. І здалося йому, що ті ноги несуть його по залитій місяцем дорозі. Він спинився серед поля, на якому в’язала снопи жінка. Коса, що лежала поруч, холодно поблискувала в місячному сяйві; жінка крутила сильними руками перевесла, складала жниво і міцно зв’язувала. Наче

тисяча жовтих тіл, лежали снопи по всьому полі, а біля хатки із сліпучо-білими стінами все так само розмірено пиляли дрова брати. Був то старший брат і брат менший, брат у других ставив колодки ставма, зводив над головою сокиру, і падала вона безшумно вниз. Старі жінки, а було їх двоє, збирали розколене полінячча, від якого струмувало, як і від усього навколо, жовте світло, і складали на оберемки, а тоді несли ті дрова в повітку. Незрушно сидів на ґанку сивий батько, а сестра, прославши на траві білу полотнину, розставляла на ній полумиски. Димів горщик із юшкою чи кашею. Сестра раптом звелася і завмерла, вдивляючись у залитий місяцем простір. Так стояли вони й дивилися одне на одного: втікач, що зупинився на білій, як полотно, дорозі, і гарна молода жінка, яка стояла біля справжнього полотна, де готувала вечерю. Сяяли німо стіни хати, ходила взад і вперед пилка, і висівалася з-під неї іскриста тирса. Зводив над головою сокиру юнак із блідим розумним обличчям і повільно опускав її на колодку. Колодка розпадалася на рівні поліна, і ті поліна збирали старі, кістляві руки. Сестра щось сказала, швидко повернувши до пилярів обличчя: миттю зупинилася пилка, і кинув раптом, аж задзвеніла, сокиру брат у других. Випросталися дві старі жінки, і з оберемків їхніх посипалися на землю дрова. Звівся високий, худий і білий батько — всі вони дивилися в один бік, туди, де стояв він, і втікач не міг на них не дивитися — місячний біль увійшов йому в груди…

Втікач розплющився. Місяць горів у його зіницях, місяць схвильовано товкся у нього в грудях, наче груди ті були порожнє дупло. Зашерхлі вуста втікача розтислися, блиснули зуби, і з чорної порожнини виповз хрипкий стогін.

Тоді знову почувся стукіт копит. Був уже ближче, чути стало, як форкали й іржали коні, як погукували один до одного вершники, — втікач занепокоєно озирнувся на порожні вікна.

Бонтиволья

— Це почалося таки там, у Блохах, — шепотів утікач. — Я тоді зовсім заслаб від того, що сталось у таверні. Образ Вітторіо маячив переді мною, я відчував на собі його докірливий погляд, і в молитвах та у снах перепрошував його скільки міг — адже я не мав щодо нього лихого замислу.

Бонтиволья ставився до мене, як до хворої дитини, мене обслуговували старанні слуги, які виконували найменше моє бажання; зрештою прийшов час, коли мій біль і відчай перестали нервувати мене так гостро. Тоді Бонтиволья почав присилати до мене дівчат і всіляких мудрагелів, у довгих бесідах з якими я забував свої гризоти. Часом я годинами блукав похмурими покоями палацу мого благодійника. Вдень майже не згадував ні про своє нещастя, ні про Вітторіо; ночі, коли не було поруч лагідної втішниці, ще й досі наповнювали мене жахом.

— То сила диявольська! — бурмотів я, блукаючи по замку. — Це диявол вчепився в мою душу.

Цілими вечорами я простоював навколішки перед розп’яттям, що висіло на стіні в моїм помешканні.

— Не хочу завдавати людям страждань, — гаряче молився я, — не хочу нести з собою лиха. Звільни мене, Боже, від сили, даної тобою, дай мені забути про неї. Вже чую солодкі нашіптування, вже переймаюся тим страшним, проти чого людина така ниця. Хочу жити простим життям і мати звичайну долю. У світі надто багато лихого і без мене, звільни мене від прокляття!

Я шепотів ці слова, і мені помалу легшало на серці. Зрештою все у волі моїй. Хай буде сумління керманичем моїм, а гріх мій — застерігачем.

Бонтиволья, здавалося, мене розумів. Мені подобався цей пан із сухим гострим обличчям, і його сумні очі, в яких вряди-годи спалахував безумний вогник. Коли ми зустрічалися, дивився він на мене надто

пильно. Терпляче вичікував, доки я отямлюся, але тримав мене в своєму замкові, очевидно, недаремно. Дивний острах оповивав мою душу, коли Бонтиволья втуплював у мене свої чорнющі очі: щось було в тому погляді не до кінця мені зрозуміле.

Одного теплого вечора, коли спалахували на небі зірниці, а зорі здавалися навдивовижу великими, ми сиділи супроти відчиненого вікна й дивилися на нічне місто.

— Я вірю в таємну силу, — сказав раптом Бонтиволья. — Але мені конче треба з’ясувати, чи вона існує по-справжньому. Коли б її не було, — додав він придушеним низьким голосом, — людське життя видавалося б нікчемним. Не може людина задовольнитися тільки тілесним життям, вона повинна мати в собі щось вище від того — дух багатогранний і перехідний. Я впевнений, — сказав він гаряче, і його погляд начебто перебрав у себе холодний блиск зірок, на які ми дивилися, — що дух мій живий не тільки в тілі моєму, а й у всьому, до чого я доторкаюся. Більше того, мій дух має жити в друзях моїх, а дух їхній — у мені. Я хочу зрозуміти цей закон, мову речей і таємницю сокровенного спілкування… Мені вже небагато залишилося, а я, друже мій, нічого не пізнав.

Миготіли на небі зірниці, освітлюючи все навколо химерним, трохи моторошним світлом, зірвалася, пролетіла і впала десь зірка, над горою зупинився місяць, розливаючи довкіл перламутрове сяйво.

— Я багато роздумую, — сказав Бонтиволья. — Тіло моє нікчемніє, і тільки сильні збудження підтримують його силу.

Мов на доказ своїх слів, Бонтиволья закашлявся. Бухикав, і обличчя його в місячному світлі набуло землистої барви. Відкашлявшись, ще довго з присвистом віддихувався. Рот розкрився, звідти визирнули темні, попсовані зуби. Мені раптом стало жаль цього чоловіка і за це

його безсилля, і за ті дивні його думки. Очі в нього горіли незвичайним, аж несусвітним, зеленим світлом.

— Не тримаю тебе, — сказав він, віддихавшись. — Хочеш — іди, а хочеш — лишайся. В будь-яку хвилину я відпущу тебе, але, кажучи відверто, покладаю на тебе особливі надії.

Зоріли на мене чорні, палкі очі, повні трохи безумного світла. Я дивився на нього і незвідь-чому уявляв велике поле і на тому полі високу жінку в барвистій одежі. Йшла й вимахувала косою. І клалися їй під ноги колоски, а вуста її всміхалися. Вряди-годи вона заводила пісню, і це нагадувало спів піску чи снігу. За спиною в неї слалася ніч, а на полі палали в місячному сяйві тисячі міцно сповитих снопів.

— У тебе дивне обличчя, — сказав Бонтиволья. — Зрештою, коли я починаю вдивлятися в тебе, на мене, буває, напада страх. Ну то що, складемо спілку?

Я вагався: піти від нього так просто не міг. І не піти також. Душа моя в той вечір була дивно схожа на небо з його безнастанними спалахами зірниць, і я сумно вдивлявся в нього. Бонтиволья, однак, чекав від мене відповіді. Стис кулаки, подався вперед, його гостре й худе обличчя було насторожене і сумне, а губи ледь-ледь розсувала бліда усмішка.

— Не можу довго затримуватися у вашій землі, — сказав я повільно, все ще не відриваючи погляду від засипаного величезними зорями неба. — Батьківщина кличе мене. Але поти… поти я пропоную вашій милості безкорисливу дружбу.

…Ми виїздили на конях у гори і весь час здебільшого мовчали або перекидалися загальниками. Мені й справді не хотілося під ту хвилю розмов, я думав про рідних своїх і далеку свою домівку. Дихав запашним повітрям батьківщини, бачив рідні краєвиди і рідні дороги. Я хвилювався від запахів чебрецю, материнки й кашки. Мені й тут дзвонив над

головою жайворон, і тут я бачив стрімкий лет орла чи яструба, але це ще більше мене розтривожувало. Звіддалік до мене долинали м’які голоси: рідну мову я чув серед цих чужих краєвидів.

Вряди-годи Бонтиволья зіскакував з коня, щоб зірвати якусь квітку чи травину. Він розповідав мені про ці рослини, і його голос звучав, наче текло розплавлене скло. Часом він зривався і біг, накульгуючи, з сачком за метеликом чи ящіркою. Він добре знав цю землю, її рослини і живий світ, і тільки я блукав по ній похмурим чужаком. Дивився без посмішки, як бігає по стежках мій приятель, як падає він, щасливий, у траву і сміється нервовим сміхом. Допомагав йому звестися, і він тоді сильно стискав мою долоню.

— Онде метелик, — шепотів. — Яка чудова барва на його крилах!

В очах його спалахував гарячковий вогонь, він хапав сітку й кидався за метеликом. Довго розглядав його на долоні: тріпотів той крильцями і губив на пальці яскравий пилок.

— Він як жива квітка, — шепотів Бонтиволья. — І пилок у нього, як у живої квітки. Який дивний світ! Для чого Бог усе створив?.. Гей, гей! — вигукував він несподівано й кидався, недоладно підстрибуючи, в траву. Хапав притьма ящірку і, тріумфуючи, підносив її в руках. — Ти подиви, яка чудова ця зелена тварюка!

Я сідав на траву, а він довго бавився ящіркою.

— Я чую, як стукоче її серце, — казав він. — Дивися, як блищать у неї очі, вона, їй-Богу, не дурніша за нас…

Я погоджувався. У цьому куточку, де ми зупинялися, подобалося мені сидіти й дивитися на гайок віддалік. Той гайок чимось до болю нагадував мені батьківщину.

— Вона теж має душу, — просторікував тим часом Бонтиволья. — Даремно думають, що в неї немає душі. В істоти, в якої б’ється серце, не може не бути душі. Слухай, — він ставав веселий і жартівливий. — А може, це мій дід чи прадід, га? Помер, а тоді став ящіркою. Синьйоре, — гукав він ящірці. — Ваша милість не бажає ковтка доброго вина? Синьйоре, не бійтеся — це ваш божевільний онук, який може легко вас задушити чи випустити на волю. Ви засмучені, синьйоре? Але, синьйоре, ми могли б перемовитись… Ви все ще боїтеся, синьйоре, ха-ха!

Він виставляв розтулені долоні, ящірка ще сиділа якийсь мент, а тоді прожогом кидалася у траву.

— Слухай, друже, — казав Бонтиволья серйозно. — А її ти міг би вбити? Я дохну з нетерплячки уздріти ще раз те, що побачив у тій таверні. Вибач мені, але я хочу переконатися, що то не сон!

— То був сон, — похмуро відказав я.

Бонтиволья загадково всміхався.

— У світі надто багато говорять про чудесне й загадкове, — сказав він. — І надто мало його є насправді. Це сумно й нудно. Тільки того разу… Слухай, ти, мабуть, єдиний чарівник на світі, еге ж? — Він засміявся. — Знаєш, чого я так думаю? Не хочеш мене морочити й дурманити. Чому?

— Хочу жити простим життям, — відповів я. — У світі й без мене вистачає лиха.

— Але ж, — він затнувся й, повернувшись до мене, засвітив божевільним вогником, — там, у таверні, то був не сон?

Я мовчав. Не хотілося про те згадувати. Мовчки йшов поруч свого приятеля й думав, що спогад про ту таверну мучитиме мене до кінця днів моїх…

Великий сум обліг раптом Бонтиволью. Великий сум колисав його кволе тіло — народжувалось у ньому щось неприємне мені. Вітер, що має принести засуху, від якої сохне все довкіл. У мене сохло в роті, я помалу починав розуміти, чому тримає мене біля себе цей дивак.

Зціплював зуби й дивився собі під ноги. З трави прудко вистрибували барвисті коненята і летіли, розпластавши зелені крила. Пташки випурхували з кущів і з трави і летіли геть, розплескуючи повітря. Білий день радісно цвів над нами — годі було в таку погідну хвилю дивитися на Бонтиволью. Але я все-таки зирнув на нього і побачив те, що зовсім занепокоїло мене.

У його погляді стояла ніч. Глупа, без жодного промінчика і без жодного світлячка. В тій ночі сухо шелестіли крилами кажани і попискували, тужно перегукуючись. В тій ночі росли жаби і рушали в безконечні мандрівки, шелепаючи по калюжках важкими лапами. Темний вітер повіяв на мене із зеленого світу. Я знову відчув те, що навідало мене в нещасливий той вечір, як ішли ми з Вітторіо до таверни. Тонкий і стрункий, з променистими очима й орлиним носом, мій приятель аж світився в примарних сутінках.

— Я наче свічка, — хрипко сказав Бонтиволья, не дивлячись на мене. — Тямиш це… Страх підступає до мене, бо кожен день, а їх мені небагато дано, марнується. Я згоряю і боюся, що від мене не залишиться й огарка.

Ми були в горах, коли сказав він ці слова. Ранішнє небо палало на сході, і я дивився на ту пожежу з незбагненним болем. Я бачив там, поміж хмар, дивний клаптик землі — стояла на ньому біла хата з солом’яною стріхою. Від тієї хати йшла дівчина чи жінка з дерев’яними

відрами на коромислі. Біля хати спинився старий чоловік і дивився услід молодиці. Щось раптом стисло мені серце, аж задихнувся я перед прозорим тим видивом. Жінка повернулася і глянула в мій бік: була то моя сестра. Я подивився на чоловіка біля хати, і сльози мимохіть викотилися мені на вії — був то мій батько…

…Коні йшли безшумно — в траві бавилися дрібненькі веселки; на крайнебі вставало ще непалке сонце. Висіло, наче литаври, і чекало, доки ранок умиє землю, відбувши щоденне своє таїнство. Тоді воно зможе скинути своє запинало і покотиться в небо, випромінюючи золоті соки і наповнюючи ними усе живе й неживе. Поки що все німувало; я зирнув на Бонтиволью; обличчя його повилося рівним спокоєм, очі спочивали десь далеко в просторі, і він майже не тримався за повіддя — попустив коня на самоволю. Я зробив те саме, і ми довго їхали, розкошуючи між цього надзвичайного багатства, яким обдарував нас світанок. Жили в ньому кожною часткою свого тіла; я подумки молився Всевишньому за цей дарунок, бо таких хвиль, певне, небагато буде в нашому спільному житті.

Це й справді було так, за якусь мить його обличчя спотворилося, і він хапливо вчепився за повіддя. Навіть захитавсь у сідлі — я вже хотів був кинутися на допомогу.

В цей мент ми й побачили лисицю. Рудий клубінь, що невідь-звідки узявся, впав, наче добра ранкова данина того сонця. Лисиця тікала від нас, метеляючи в траві вогняним тілом, і Бонтиволья, побачивши її, стрепенувся. Обличчя його засвітилося, а очі запалали. Змахнув руками, вдарив коня острогами і загорлав радісно й щасливо:

— Гей, дивися! Вона, бісове створіння, все-таки прийшла! Вбий її, на Бога! Скоріш, друже, вона втече, втече!

Ми мчали через поле, що рівно простиралося до обрію, жовтий клубінь перед нами котився вже щодуху. Бонтиволья сміявся й плакав,

він гнав коня з диким і щасливим безумом, з дивною і щасливою радістю.

І я раптом піддався його пориву. Це була й справді невинна розвага, я забув про сумне обличчя любого свого Вітторіо. Здавалося, він перевтілився в оцього безумця, що скажено скаче обіч мене. Він і справді повернув до мене лице, таке ж смагляве й тонке, як і в мого доброго приятеля, і я вразився, скільки світла струмувало з нього.

— На Бога! — закричав він пристрасно. — На Бога, не відпусти її!

Щось стиснулось у мене, знайоме вже оціпеніння скувало єство моє. Я натис на повіддя і зупинив коня. Тіло моє раптом стало залізне, очі загорілися крицевим вогнем, я наче переливався в етер, наче ставав витягнутим луком, спина в мене зігнулася, очі вилізли з очниць — я почув, як шалений вітер промчав полем. Бачив, як задерев’янів Бонтиволья, його залите щасливим безумом лице зльодяніло, він підняв руки, а кінь його повернув до мене велике око. І я уздрів білі хвилі, що спадали з неба, — там, попереду, вже лежала мертва лисиця і повільно осідала збита вихором курява.

Я зістрибнув з коня і пішов до лисиці, йшов, наче дерев’яними ногами ступав, наче й не було в мене ніг, а з очей мені лилися сльози. Навколо все і справді вмерло. Я бачив крізь сльозяну плівку, що лягла на мої очі, мертвих пташок і мертвих ящірок, мертвих метеликів і бджіл. Але я йшов, поки не спинився над тим нікчемним мертвим жовтим клубком. Сльози заливали моє лице, я забув і про Бонтиволью, і про цілий світ. Сонце палило мені в потилицю, трава не мала роси, і я зрозумів, що знову сталося якесь велике-велике нещастя. Дивився на закоцюбле тіло звірини з вивернутою до неба мордою — очі в неї були мертві, а з моїх котилися безперервно важкі й пекучі сльози.

Повільно під’їхав до мене Бонтиволья. Він зістрибнув з коня і впав переді мною на землю. Повз по землі, поки не обійняв мої ноги.

Притиснувся обличчям і чи то заплакав, чи щасливо зареготав. Був як великий темний звір, волосся розсипалося йому по плечах, а руки спазматично тремтіли.

— Встаньте, пане! — сказав я тихим, знеможеним голосом. — Я не повинен був цього чинити.

Він звів до мене скривлене лице. Було воно залите, як і моє, слізьми, але цвів на ньому тріумфальний усміх. Чорне волосся відкинулося назад, світили попсовані зуби, а безтямні очі дивилися на мене з безмежним захопленням і відданістю пса. Я здригнувся від огиди.

— Це чудо! — сипів він. — Справжнє чудо — те, про що я завжди мріяв. Ми одного з тобою крою, друже мій дорогий, і нам годі вже прикидатись. — В горлі його забулькав, як вода, схвильований смішок. — У нас одне покликання, — він хитнув головою назад і хижо вискалився. — Я маю в замку те, що не показую нікому. Але тобі, любий мій приятелю, покажу. Там сидить один старий — він теж робить щось подібне. Це страшні отрути, від яких люди гинуть, наче мухи. Але тобі він і в підметки не годиться. — Бонтиволья знову засміявся, наче полоскав водою горло. — Справжнє чудо — це ти, і я покірно схиляюся тобі до ніг. Ми з тобою творитимем такі діла, ха-ха-ха, що цілий світ здригнеться. Чорними літерами запишуть нас у книги буття людського…

Він зареготав. Корчився в моїх ногах, темний, малий і гнилозубий. Спалахував до мене вузьким прорізом очей, залитих щасливими сльозами, і знову згинався од сміху.

Зрештою погасив свій сміх раптово. Встав і пройшовся по вкритій жорствою стежці. Підборіддя його задерлося вгору, а вуста скривилися від обридження. Турнув ногою мертву лисицю й обернувся до мене:

— Стерво! — сказав він, сардонічно всміхаючись. — Купка стерва, й нічого більше. Я завжди думав: всі горді й бундючні — стерво, всі багаті

й могутні — також, всі ниці й молільники, всі святоші… Так, я багато про це думав: всі генії і всі митці — стерво! Є тільки одне в цьому світі, чому варто вклонятися. Чудо! — Він примружив очі і подивився на далекі, повиті м’яким рожевуватим світлом верхи.

Я стояв на тому ж місці, біля лисиці. Сила витекла з мене до краплини. Те рожеве світло, яке бачив я на овиді, вливалося в мою порожню душу і помалу напоювало її. Але сіра хмара росла в моїх грудях, і серце моє плавало між тих сіро-рожевих хмар, і не було нічого в тому заспокійливого. Гіркий полин ріс на навколишніх кручах. Я теж заростав тим полином і помалу каменів, наче така була моя доля — закам’яніти поміж полину.

Бонтиволья дивився на мене. Темна ніч стояла в його очах. Місяць і зорі були вкрадені з неба, і дув сухий вітер. Усе сохло на тому вітрі, скручувалося і зникало. Зілля й дерева блукали по землі, наче люди, а люди стояли, приліплені до неї гріхами своїми, наче рослини. Німо плакали трави, і то був плач тих, про кого нема й не буде пам’яті. В глибокій прірві цієї ночі плавали шибениці й хрести з повішеними і розіп’ятими. Відрубані руки миготіли в повітрі, і блукали по дорогах відрубані ноги. Відтяті голови котилися, наче перекотиполя, а над ними здіймалося скляне небо, з якого дивилися очі замордованих.

Бонтиволья вже малів у мене перед очима. Чорний карлик між гірких хвиль полину. Я стояв, залитий тим незвичайним потом, і очі мені пекло від сліз, які не могли вилитися. Вони запеклися, як запеклося загорнуте в сірі хмари серце моє.

Я розглядав того малого чоловіка, що закоцюб переді мною, і самотньо й сумно стало мені. Я зрозумів: ті хмарки там, на овиді, — це і є мій сум. З Вітторіо ми інакше дивилися на такі хмари: віднаходили там секрети спокою й рівноваги. "Ні, — подумав я, — цей темний чоловічок не замінив мені приятеля!"

Бонтиволья, отой гном у моїх ногах, раптом здригнувся. Позадкував од мене, не відводячи, однак, погляду. Ми з ним тільки й були з’єднані, що цими поглядами. Тріпотів переді мною, як билина, і сивий піт градом стікав по його блідому обличчі.

— Помилуй! — вигукнув він тонко й відчайно, наче пташеня якесь запищало.

Я мовчав. Був під цю хвилю кам’яний, і тільки запечені сльози палили мене, як жар. Хотілося щось сказати цьому нікчемі, котрий так перелякано від мене задкує, але язик мій закляк у роті. "Не мені, — подумав я, — навчати і настанови давати, адже і на моїй душі гріх лежить невитравний!"

Бонтиволья не витримав цього напруження перший. Повернувся до мене спиною і раптом побіг. Біг, шалено кидаючи ногами, чудернацьким заячим прискоком, а я дивився сумно йому вслід. Було мені самотньо серед цих гір і незатишно. Було мені дивно бачити цю чудну землю і того химерного зайця, що стрибає і стрибає загнано по дорозі. Забув він і про коня, поклавшись на свої хворі ноги, — цвіркун величезний, котрому тільки й дано, що отак бігти й бігти...

Я опустився на коліна і глянув туди, де купчилися нещодавно рожеві хмари. Біла хата світила там ясними стінами, сестра моя несла воду від криниці, а батько замітав двір. Рожева курява провисла над тим двором і заслонила мені його.

Знову зирнув туди, де ще й досі тікав Бонтиволья. Маленька чорна грудка притьмом стрибала по далекій стежці і вряди-годи повертала в мій бік обличчя. Мені жаль стало тої нікчемної грудки: в нього все одно, подумав я, не вистачить сили втекти.

Поруч мирно паслася пара коней. Цей дарунок я приймав: переді мною лежала надто далека дорога, мав її вже зараз почати — тільки на рідній землі я знайду справжню рівновагу.

Там, на своїй землі, подумав я, інакше дихатиму, рідне повітря увіллється мені в душу, як давнє іскристе вино. Там я знайду, мріялося мені, бажаний спокій — я хочу добрести до тої білої хати і напитися з відер, що несе їх сестра.

Втікач

Втікач, здається, заснув. Був у лісі, а над лісом летів, б’ючи чорними крилами, птах. Зирнув угору: птах, як хмара, закривав небо, птах, як ніч, і очі його — дві зірки. Холодок проповз по його спині, він злякано перехрестився і ввійшов у той правічний ліс. Побачив нерухомі обличчя братів своїх, котрі їхали назустріч, приплющивши очі, а за ними ледь маячіли темні постаті матері й тітки. Йому стало страшно від того мороку, що наповзав звідусюди. Пливли між жовтих стовбурів жовті тіла корів, що їх вели люди, такі схожі на нього і його братів. Він наче плив над землею, не торкаючись землі ногами, — біля ніг коливалася папороть, між якої спалахували дивні, схожі на оброслі пелюстками таляри квіти. Птах над головою ліг на верхівки дерев, і мав він сто ніг. Ноги його й були ці жовті стовбури, між яких він чи йшов, чи летів, так само, як стовбурами ставали ноги корів. Коні поперетворювались на карячкуваті кущі, а брати розчинялися помалу в повітрі, стаючи все прозорішими й прозорішими. Тоді він зрозумів, що й вони летять, як і він, але йому їх ніколи не наздогнати. Дорога в них одна, збагнув він, зрештою роблять одне — пиляють і пиляють дерево, а мати з тіткою дрова ті носять…

У втікача запаморочилася голова, в очах замигтіли іскри, зблисло полум’я, що ним загорілася папороть; здавалося, йде він по білому, як сметана, снігу. Ліс розступається перед ним, стовбури наче розбігаються в боки, даючи йому дорогу, — ліс був повний людських тіней, прозорих, як і цей білий сніг.

Він сам відчувався тут тінню, сам ставав, як дерево, бо всі ці тіні — дерева, і все шепоче, наче біжить під вітром листя. Все неначе в тумані, в якому кубляться побачені за життя людські обличчя. Він зовсім топиться в тому молоці, він у цю мить кентавр, який креше копитом іскри. Там, далеко за ним, уже чується виразний шум погоні: важкі коні мчать, б’ючи копитами землю. На конях тих закуті в риштунки воїни, і мчать вони безперестанку день і ніч…

Часом втікачеві здається, що він ніколи не вийде з цієї руїни, що Господь привів його сюди і звільнить тут від дощу й тягаря; втікачеві зимно, а через прочинені двері знову чується шепотіння дощу. Волога заповзає до пустиці, краплі падають з дірявої стелі, дзвінко розбиваються об гнилий поміст і обсівають його холодною мжичкою.

— Є людські закони, — бурмоче він, — а є закони вищої справедливості…

Дивиться у вікно, в отвір влітає збите дощем листя. Мокро плескається об долівку і клеїться до неї.

— Хто може пізнати справжню справедливість? — бурмоче він. — Хто може знати, що виросте з його сьогоднішніх учинків завтра?

Втікача трусить лихоманка. Він намагається загорнути груди в ганчір’я, в яке перетворилася його одежа, але холодні пальці безсилі стиснутися.

— Авжеж! — утікач ледве ворушить губами. — Ви, певне, не розумієте, хто був той рудоволосий?.. Він замордував нашу сестру. Старий хотів помститися… Старий не встиг. Бачить Бог, все це мусило покластися на мої плечі…

Він заплющився, і його обличчя стало вмиротворене. Неначе вслухався в день, у шелест листя і в дзвін капежу.

— Тоді була місячна ніч, — задумливо сказав.

Мати

Я під’їхав до міських воріт. Переді мною й справді було наше місто. Так, місто на дві половини: одна — наша, а друга — Сокольських. Старший Сокольський був мій хрещений батько, а моя сестра — за одним із Сокольських; можливо, колись місто наше з’єднається в одно.

Брама була зачинена, і мені довелося довго стукати. З вежі визирнув воротний, він не міг мене впізнати у незвичному для цих країв іспанському костюмі. Я назвався, і тільки тоді ворота було переді мною відчинено.

— Біда в нас, пане, біда, — забурмотів воротний, і я не міг второпати, про що йдеться. Нетерплячка стьобала мене, тож я, не вдаючись у розмови із старим, стис острогами коня.

Роздивлявся навколо. За час, коли мене тут не було, все позаростало деревами й бур’янами, хати стали нижчі, а тини трухлявіші. Подекуди траплялися люди, скидали, побачивши мене, шапки і кланялися.

Вибирався на горб до замку, і кінь мій важко хекав. Ворота, однак, були наглухо зачинені, і я загупав у них щосили. Лихе передчуття стисло мені серце: щось тут таки й справді відбулося. Десь із глибини обізвався напівчутний голос, питали: "Хто?" Гукнув схвильовано своє ім’я, звуки мені застрягали в горлі. Голос за воротьми перепитав, тоді я повторив своє ім’я голосніше. Навпроти мене відсунулося вічко, і я побачив насторожене блискуче око, що пильно мене роздивлялося.

— Не сердіться, пане, — сказало око. — Я зараз сповіщу пані.

Око пропало, а я зіскочив з коня. Звідсіля, згори, розстелявся широкий, залитий сонцем краєвид. Хвилями гойдалися хліба і густа

трава. На далекій дорозі маячів однокінний віз, а побіч нього їхав неквапно вершник.

Ворота натужно зарипіли, і в них став, зігнувшись у поклоні, вояк. Був у повному спорядженні. Я здивовано на нього подивився, але не сказав нічого, бо гнала мене нетерплячка. Ввійшов у двір і майже побіг через просторий майдан до ґанку нашого дому. На ґанку стояла моя мати, побіч неї тітка і кілька юнаків.

Ми впали одне одному в обійми, і сльози покотилися з материних очей. Я гладив її сиве волосся й заспокоював.

— Біда в нас синку, біда, — зашамкотіла стара. — Той Сокольський напав на нас знагла серед ночі. Слуги встигли зайняти оборону, але ворогів було втричі більше. Тепер мусимо стерегтися…

Я поцілувався з тіткою, вона плакала, як і мати. На вступі до дверей стояли, наче кам’яні, брати мої, два рідних і один у перших. Я кинувся до них і гаряче з ними обійнявся.

— Бог привів тебе до нас у цю лиху годину, — сказала мати. — Вони тоді люто нас побили, але, дякуючи Богородиці, залишилися ми живі. Я сховала братів твоїх, а нам з тіткою таки добряче порахували ребра.

— Що вони хотіли? — глухо запитав я.

— Вимагали Гальшчин маєток. Царство їй небесне, вони замучили твою сестру.

Мати замовкла і аж захиталася з розпачу. Грім вдарив з ясного неба, я стояв перед нею блідий, аж білий.

— Гальшку? — перепитав самими вустами. — Нашу Гальшку?

— Нашу Гальшку, — материні вуста затремтіли.

Мені поступово прояснювалося в голові. Он воно що значить те видиво, яке побачив ще у Влохах. Он воно що: хата біла і сестра, що йде з коромислом і дерев’яними відрами, начебто для того слуг нема. Я озирнувся затравлено. Он вони, найрідніші обличчя, до яких я так рвався: мати, що шепоче й шепоче страшну звістку — шепіт її вигаслих вуст, як шум листя; рано змужнілі брати мої, вони дивилися на мене, як на чудну з’яву. Вогонь шалений розгорявся в моїх грудях: не бачив серед них ще одного.

— А де батько? — спитав я хрипко.

— Царство небесне твоєму батькові, — перехрестилася мати.

— Помер?! — зойкнув я, і знову стало перед моїми очима те химерне видіння: сестра несе воду, а батько чекає її на ґанку тієї хати. Він наче почув розмову, бо повернувся в наш бік і подивився тужливо. Пекучий біль стьобнув мене щосили. Навколо захитався і замерехтів світ. Червоні квіти розпускалися на широкому нашому подвір’ї — ними обростали люди й речі, дах будинку й ґанок. Вони випиналися з вікон і горіли на парканах і вежах. Здалося мені, що ці квіти — попередження якесь мені, я не міг дійти тями, бо все в мені так дивно сплуталося. Тож знову дивився в одне чи друге обличчя, наче хотів, щоб хтось із них сказав, що все це неправда. Але бачив згорьовані скам’янілі лиця і розумів, що недаремно в мене таке мокре обличчя, недаремно корчаться в судомі пальці, а душа засівається попелом. Попіл сипався з неба, наче сніг; сірий сніг серед літа, обличчя навколо здавалися ще сіріші, і годі вже їх розрізнити; незмигно дивилися вони, наче просили захисту.

Але я не для того повертався на рідну землю, не для того заклинався не пролити тут і краплини крові.

— Чи позивали ви до суду? — спитав я, плекаючи слабку надію втриматися.

Материне обличчя зовсім потемніло.

— Хіба маємо ми силу правуватися з таким супротивником? — сказала вона. — Не маємо сили й на оборону…

— Тут заволала кров, — озвалася тітка. — Богородиця прислала нам тебе.

Мати не дивилася під цю хвилю на мене. Погляд її проліг десь збоку, тиха туга повила її обличчя.

Тоді я сів на ґанку й опустив голову.

— Розкажіть, — тихо попросив я.

— Тут нема чого багато розповідати. Батько твій хотів помститися за сестру твою, — сказала тітка, — але йому не повелося. Коли він зробив засідку на того Дем’яна, переміг не він, а вони…

Червоний вогняний чоловік увійшов раптом у цей двір. Опоясаний мечем і з сагайдаком за плечима. З пістолем і з червоною гривою волосся. "Тут заволала кров", — тихо пробурмотів я, повільно оглядаючи ці найдорожчі для мене лиця.

Мати плакала. Котилися по її темному лиці темні сльози, а плечі здригалися. Стояла, сперта на палицю, і чорна її одежа вже майже забрала її з цього світу. Тітка дивилася на мене незмигними малими очима: горіло там по тонкій і гострій, наче голка, іскрі. Палили мене ті іскри, і я не міг витримувати їхнього незвичайного блиску. Троє хлопців стояло на ґанку, двоє дорослих, а один малий. Малий зустрівся зі мною поглядом і ступив до мене кілька кроків.

— Ми, брате, — сказав дзвінко, — готові виконати кожне твоє повеління!

Я всміхнувся. Притиснув до себе світлу голову малого, і мій погляд метнувся раптом угору. Душа моя зойкнула розпачливо, а над головою наче роздерлося навпіл шовкове шатро неба.

Впала мені на щоку крапля, і подивився я крізь сльози на рідних моїх. Вони стояли облиті яскравим світлом, і обличчя їхні від цього були зовсім пласкі. Тоді подивився я поверх їхніх голів — світилася там, на горбі, біла хата. Батько сів відпочити на ґанку, а сестра доїла корову. З-під її рук випирскувало в дійницю молоко й парувало. Білий серпанок оповивав увесь той двір. Батько викресав вогню й запалив люльку — я здивувався, що цей новочасний звичай дійшов і сюди. Синій димок випливав із батькової люльки, синій димок плив і від літньої печі, на якій пріла вечеря. Сестра налила молока у дзбанок і простягла його батькові. Батько взяв той дзбанок, відклав набік люльку і почав повільно пити молоко. Струмувала коло нього тонка цівка диму від люльки, сестра підійшла до літньої печі і, знявши покришку, перемішала страву. Вона зирнула в мій бік, і я побачив найчудовішу з усіх, які будь-коли бачив, усмішку…

Мене хтось торкнув.

— Вони не знають, що ти повернувся, синку, — зашепотіла мати. — І ти не дуже виставляйся напоказ. На них наче сказ напав, хоч ми не пролили й краплі їхньої крові. Бережися, синку, і бережи нас усіх…

Тоді я побачив на цьому дворі птахів. Вони кричали й били крильми, хотіли злетіти, але, я всміхнувся печально й поблажливо, ноги їхні вросли в землю. Були дуже дивні ці птахи. Росли, як дерева, а були живими істотами. Махали крилами, але дивилися по-людському.

— Заходь, сину, до хати, — сказала мати, — а то ми приймаємо тебе на порозі, як нелюбого гостя.

Брати відступили мені з дороги, і раптом важке й урочисте почуття охопило мене. Я був як той воїн червоноволосий: на боці шабля, за спиною сагайдак і пістоль у руці. Не міг не бути сином цієї вимученої жінки в темному і не міг не бути братом для оцих постарілих і закам’янілих дітей.

Зізнання

Возний Кунатовський уже зацікавився цією історією. Він вирішив поїхати сам до того містечка, та і його становище зобов’язувало до того. Узяв з собою двох слуг і на світанку вирушив у дорогу.

До містечка дісталися лише надвечір. Сумне й жахливе видовисько змусило возного зупинитися. Так, місто й справді було спалено дотла.

Пан возний за свій вік бачив немало руїн. Але ця вразила його. В містечку не залишилося жодного будинку і ніде поблизу не видно було ні душі.

Вони поїхали по безлюдних, закиданих обгорілими головешками й попелом вулицях. Коні спотикалися, і возний наказав спішитися. Коней відвів за місто молодший слуга, а він зі старшим пішов оглядати попелище. Пішли в напрямку господарських будівель Станьків — пан возний знав це місце, не раз там бував.

Сонце спускалося до заходу й обливало пожарисько тріпотливим світлом. Возний роззирався, і йому мимохіть пригадалася історія, оповіджена ченцем. Глухий острах заповз у душу, хоч йому не раз випадало важити життям — не раз запалювала ворожнеча той чи інший рід.

Вони підходили до замку. Власне, до того, що було колись замком. Увійшли на подвір’я — будівлі, як і все, пішли з димом. Двір був завалений головешками і стоптаний. Посередині світліли свіжою землею дві могили. На одній було щось схоже на хрест — дві обгорілі, збиті між собою колоди. Неподалік лежало барило. Була це єдина річ у дворі, яка не згоріла. Возний зазирнув досередини: на стінках осів іржавий накип.

— Щось шукаєте, пане возний? — почувся раптом голос, і вони аж за шаблі схопилися од несподіванки. На них дивилася дивна проява: на тілі метелялося шмаття, обличчя було молоде, але виснажене. Ніс випинався надто гостро, а сухі вуста відслонили жовті зуби.

— Хто такий? — гостро запитав возний, усе ще тримаючись за ручку шаблі. — Я возний його королівської величності.

— Та я вас знаю, пане возний! — чоловік усміхнувся неживою усмішкою. — Через це й підійшов. Прибули на все це подивитися?

— Прибули подивитися! — відгукнувся возний.

— Є на що! — сказав чоловік і сів на барило. — І не тримайтеся, пане возний, за шаблю, я не збираюся на вас нападати. Та й чим? — Він простяг попечені, вкриті виразками долоні.

Возний придивився до пришельця пильніше.

— Я вас не знаю, — сказав він.

— І не дивно, — відповів пришелець. — Ви знаєте панів, а я був посіпакою. У панів Сокольських я служив, ваша милосте…

— Ви знали людину в іспанській одежі?

— Старшого Станька? Він справді ходив в іспанській одежі, — понуро промовив пришелець. — В нього був камзол з рядом пувиць, міцний високий комір, панчохи до колін і вузькі галанці. Взуття його було гостре на кінцях і з розрізами. За спиною висів плащ, а на голові — берет.

Возний зрадів. Сам Бог послав йому цього чоловіка.

— Іменем короля… — сказав він. Чоловік холодно позирнув на нього.

— Зачекайте з королем, пане возний. Не забувайте, що я сам зголосився про це розповісти. Через те й прийшов…

Возний зиркнув на чоловіка запитально.

— Я чекаю на вас відучора. Чи не маєте ви, пане, ковток горілиці, щоб душу підкріпити?

Возний відстебнув од пояса баклажку й подав чоловікові. Той жадібно припав до горлечка. Спазматично потріпувалося його заросле волоссям горло.

Зрештою чоловік відірвався від баклажки і перевів подих. Подивився на возного і його слугу гарячими чорними очима.

— Коли б ви, панове, пережили, що я… Чортибать-казна-що тут трапилося!

Те, що сталося на майдані

Я не поспішав з розправою над Дем’яном Сокольським, на те в мене був час. До того ж хотів пережити зустріч з рідною землею і прийти до тями від зворушення, яке дістав, переступаючи поріг рідного дому. Тож блукав вулицями нашої половини містечка, всупереч бажанню матері, і

впізнавав дорогі з дитинства місця. Люди озиралися на мене, бо іспанська одежа була тут іще вдивовижу. До багатьох людей я вітався, до мене ж кланялися з пошанівком усі — чутка про мій приїзд встигла оббігти всіх. Дехто зі шляхти запрошував мене завітати до господи, і я не відмовлявся на ту ґречність: всі вони були в батька на службі, а відтепер переходили на службу до мене. В багатьох із них були перелякані очі, вони застерігали мене не ходити без слуг, але моя певність і розважність додавала відваги і їм. Зрештою, під час нападу Сокольських на замок багатьох із них не виявилося вдома, щоб піти й захистити своїх принципалів. Але я поки що не хотів про те думати. Весь віддався цій мандрівці вулицями, обабіч яких були хати й обійстя. Щедро сипало промінням сонце, паслися на траві гуси, бігали замурзані босі хлопчаки й дівчатка; побачивши мене, вони застигали, наче кам’яніли, і розтуляли зачудовано роти. Купались у калюжах і в поросі горобці, валялись у баюрах чорні від багна свині; коли я підходив, горобці спорхували, знімаючи хмарки куряви, а свині зводили важкі голови й дивилися. Я раптом знайшов на цих вулицях жаданий спокій, хоч тяжко переживав нещастя, що впало на наші голови; всією душею впізнавав я цей край і його людей, чув запах соломи й дерева, зілля й парканів, навіть сонце дивилося на мене по-інакшому, ніж на чужині. Впізнавав стежки, по яких бігав хлопчаком, і давні хлоп’ячі схованки. Куріли літні печі, жінки варили обід; червоніли вишні й зеленіли, обсипавши густо гілля, груші; чоловіки поралися на обійстях; попереду стрибав по дорозі, тягнучи за собою довгий хвіст куряви, віз; ще далі синіли міські паркани, а там, за ними, чудовий з гребенями лісів на овиді простір. Повен живого моторного птаства й комах, повен хрущів, метеликів і горластих цвіркунів — це був мій край, і я радісно віддавав йому шану, хоч на дні мого серця все ще лежав сірий згорток — горе моє родинне. Ішов, наче п’яний, пригадував назви квітів і трав — ці трави й квіти промовляли до мене, як до рідного. Все вітало мене, дихало мені в лице міцними настоями запахів, і сірий згорток на споді серця почав помалу танути й меншати.

Зупинився біля паркана, що відділяв нашу половину містечка від половини Сокольських. Паркан був абиякий, подекуди світились і

щерби. Я переліз на той бік: тут були такі ж вулиці й такі ж люди. Брів через простору леваду, густо засипану квітами й поростлу густою отавою. На ній де-не-де паслися прив’язані телята й кози; вони зупинялися, побачивши мене, телята заклично мукали, а кози монотонно жували траву.

Вийшов на майдан, усе ще відчуваючи піднесення, яке викликала зустріч із рідним містом. Тут, на майдані, товклося чимало людей, крамниці жваво торгували, біля відчинених шинків стояло по кілька міщан і пили горілку. Вряди-годи проїздив хтось із шляхти: звивалася тоді за конями пилюга, і молоденькі міщаночки з радісним вереском розсипалися навсебіч.

Дивився на всіх цих людей з теплотою — там, у Болоньї, мені часто марився і цей майдан. У церкві задзвонили на обідню, і тільки тоді я помітив, що всі ці люди помітили й мене. Стояли обличчями до мене міщани, що пили горілку, порозкривали здивовано роти гарненькі міщаночки, зупинилося з батогами в руках кілька селян; ошатно вбрані чоловіки й жінки, що йшли в церкву, раптом забули про те: стояли й дивилися. Спинив коня і проїжджий шляхтич; він почухав рукою, в якій звисала нагайка, потилицю, а тоді круто розвернув коня і помчав в одну з вулиць. Я звів голову: на дзвіниці стояв криворотий Йосип. Він бив у дзвони, смикаючи за мотуззя, а вітер розвіював його густе довге волосся. Серед майдану височів голий і потемнілий від негоди ганебний стовп — жертви коло нього сьогодні не було. На один і на другий ґанок вийшли — на один молодша, а на другий старша жінки, їхні очі з цікавості стали круглі, як ґудзики. Криворотий Йосип раптом перестав дзвонити й звісився із дзвіниці.

Тоді-то я й побачив вершників, які їхали через калюжі. Передній хизувато всміхався, і я миттю його впізнав. Широкі вилиці, руді вуса над товстими губами, збита на потилицю шапка, низький, помережаний зморшками лоб. Він спинив коня і хвацько взявся руками в боки.

— То це ти, лайдаку, — закричав здалеку, — осмілився з’являтися мені на очі?!

Я дивився на нього, вершник їхав якраз на мене, обличчя його палало від непогамованої люті, і я нарешті почав розуміти, що його погук і його лють супроти мене. Я дивився на теперішнього ворога нашого — гай-гай, моя бідна, рознещасна сестро! Оце твій катюга й мучитель, а нещодавно наш приятель і родич? Горе застукало мені в серце, гірке, як полин. Спопеліло над головою небо, і посипався попіл сірий на людей цих і майдан, на дзвіницю й на мене. Десь там, вище цих будинків, біля білої хати заломила раптом руки сестра і впала навколішки. Я дивився на цього чоловіка; він, здається, щось кричав; який смішний і дивний цей його гнів, але це він, — скрикнуло раптом у мені, — еге, це він зруйнував мені все, про що я мріяв. Я не для того повертався на рідну землю, бачить Бог, миру й радості я хотів. Рука з нагаєм уже звелася догори, навколо була така тиша, що чути стало, як співають аж за містом цвіркуни. Я весь напружився — все починалося знову. Ридала й рвала волосся там, нагорі, біля білої хати, моя сестра, звівся і потрусив кулаками над головою батько, тіло моє напружилося, як тятива; наче меч, блиснув у мене в очах холодний вогонь; люди навколо застигли, немов перелякані ляльки, — дивися, дивися на все це, моя бідна, рознещасна сестро! Я побачив перед собою обличчя з широкими вилицями й рудими вусами. Рука з нагаєм мертво висіла наді мною (це той нагай, що смугував твоє біле прегарне тіло, сестро!); холодний вихор промчав майданом, і я вже став зовсім кам’яний — був ідолом на степовій могилі, якому бозна-скільки тисяч років; в мене й біль став кам’яний, лише тіло твоє прегарне, сестро, плавало перед моїм зором, посічене цим нагаєм. Вона стояла там, нагорі, й ридала, плакали її очі льодом, червоним мертвим льодом. Плечі твої, сестро, й зараз у червоному льоду, біль твій, сестро, наче пташка мертва. Я плачу тут, на майдані, разом із тобою, сестро, мої сльози кам’яні — я, як і всі смертні, не можу пройти байдуже коло твого білого, як сніг, посмугованого нагаєм тіла. Я ниций, сестро моя мила, і про це гукнули мені зараз два ворони, що сіли на дзвіницю.

Рука Сокольського мертво висіла над моєю головою, його брат вражено визирав з-за тої руки, на мене звідусіль дивилися розширені очі (чи не твої це очі, сестро?) — погляд мій лив уже розпечений метал, вогонь палахкотів у мені, чорний вогонь. У голубому світлі дня народжувалося моє осяяння (то твоя одежа, сестро, розкидана, як бувають розкидані хмари), я висів у повітрі між того голубого трепету, я цілував мертві очі твої, сестро, ти ж була в мене ласкава, тиха й добра голубка. Ну, що проти тебе оцей нікчемний дуросман з широкими вилицями й рудими вусами? Я знову ступив на цю страшну стежку, хоч як зарікався це робити, і тільки ти, моя бідна й рознещасна сестро, зможеш мене зрозуміти.

— Ти, Дем’яне, вчинив не одне лихе діло, — спокійно сказав я, дивлячись у нависле наді мною тупе обличчя свого противенця. — І не мені їх рахувати, на це буде суд Божий. Тебе судить зараз батько мій і сестра — вони земні твої судді, і я кажу тобі від їхнього імені: збирайся в дорогу!

По майдані розливався жах. Так, справді, то був жах. Навколо все немов побожеволіло; притьмом тікали перелякані міщани, шалено репетував на дзвіниці криворотий Йосип, сховалися жінки з ґанків, і все стало таке прозоре й порожнє. І біль мій, і сестрині сльози, і майдан цей — все порожнє й прозоре! І обличчя ворога мого, біле, як тісто, і очі, що горіли-благали, — все порожнє й прозоре! Рот у Дем’яна перекривився, і здавалося, він зараз звалиться на мене, як лантух ганчір’я.

Мої вуста скривилися також, бо ти, моя бідна й рознещасна сестро, плакала переді мною, ти заламувала руки, і я не міг дивитися на твої сльози, адже не про помсту волала ти до мене і не помсти просила.

Я розвернувся й пішов геть. Навколо було розметано твою голубу одежу, сестро, і мій біль ставав теж наче лід. Я плакав зовсім так само, як ти, сестро, і йшов, ішов геть звідси — нехай покину я цей мурашник, нехай не кричить так страшно на дзвіниці криворотий Йосип, хай краще

грає свою щоденну музику. Дзвони плачуть за тобою, моя бідна, рознещасна сестро, і це по тобі мої теперішні сльози…

Ішов через курну вулицю, попереду їхав віз, запряжений вгодованою конякою, на возі — чоловік, якому немає діла до того, що сталося там, на майдані, і я ступив у слід коліс того спокійного воза. Біля воріт стояв сторож, йому теж поки що не було ні до чого діла — про все, що сталося, він довідається пізніше. Я пройшов повз нього, і він подивився на мене, як на кентавра. Кентавра, котрий вибігає в степ шукати кам’яних могил з кам’яними постатями на них.

Я вийшов за ворота і звів обличчя до неба. Світило сонце: воно висіло наді мною, над усім містом і розливало стільки проміння, що голова моя переповнювалася срібним дзвоном.

Хутко йшов через густо-зелену леваду, черевики мої із загнутими носками на тонкій підошві були недоречні серед цієї трави. Я скинув їх і пожбурив геть. Босі ноги мої ступали по холодній траві, довкола гойдалися квіти, попереду темнів ліс і з-під ніг випурхували коники. Ну, що може бути краще за цей луг, моя бідна сестро із посмугованим білим тілом, що може бути краще од цих квітів і сонця?!

Але все це неначе видиво короткочасне; той згорток, що лежав у мене на дні серця, тепер наче сива хмара, розростався зсередини і поглинав мене — плив я у цьому густому і гіркому молоці. В душі в мене камінь, розтрісканий на кавалки, і кожен кавалок — думки про тебе, сестро моя!

Текли мені з очей сльози, я не знав, куди прямують мої босі ноги. Не було ні глузду, ні розрахунку — хитало мене й хитало. Несли мене сиві хвилі — молоко густе і гірке, і я віддавався їм на поталу. Я біжу наче звір загнаний, безсилий і вичерпаний. Є тільки переді мною шлях, довгий до небокраю, а на краю його сяє білими стінами хата під солом’яною

стріхою, біля якої стоїш ти, приклавши до лоба дашок долоні, і біля якої й батько наш у задумі взяв у руки обличчя.

Втікач

У кутку хижі лежала принесена кимось купа хмизу, і втікач почав кресати коло неї вогонь. Руки його тремтіли, але він кресав і кресав — іскри сипалися на відсирілу солому й не могли її запалити. Місяць вливав у хижу хвилі тріпотливого світла, і втікач, утративши надію запалити вогонь, почав повзати по кутках, шукаючи чогось сухішого. Тіло його бив трем, але він все-таки перелазив з кутка в куток, доки не надибав жмені сухої потерухи. Іскри падали вже на потеруху, зрештою вона затліла. Ліг долілиць і почав роздмухувати. Кілька несміливих язичків пробігло по потерусі, і він підклав вогкішої соломи. Дим розповзався по хижі — глухий кашель струснув тіло втікача; бухикав довго і хрипко. Зрештою зайнялася солома і втікач наклав на вогонь тонкого хмизу.

Лежав коло багаття, важко дихаючи, голова йому йшла обертом. Але вогонь уже весело жер гілляччя, хапаючи його червоними зубами, — цвіла перед ним велика червона головешка. Дивився на ту головешку, і йому щохвилини прибувало сили. Ставав знову молодий і дужий — скоро могтиме покинути цю хижу.

На небі світило вже сонце, і те сонце теж було червоне й велике. Жувало собі хмари й посилало натомість тепло. Перед утікачем лежала біла, залита яскравим промінням дорога. Тяглась угору, і він знав, що йому треба вибратися на гору. Там знайде справжній спочинок, адже саме на тій горі стоїть білостінна хата з двориком і криницею. Там розстелено на зеленій траві білу полотнинку, розставлено полумиски й нарізано хліба. Зварена каша достигає на літній печі, а мати вийшла до воріт і видивляється на шлях. Він подумав, що зовсім небагато лишилося йому йти. Піднятися крутосхилом, хоч який він стрімкий. Сяде тоді біля полотнинки, і вони зберуться довкола тої вечері кружка.

Стоїть там, серед двору, й біла корова. Її голова, як місяць рогатий, і мукає вона, наче трубить ловча труба… Дзвінкі копита крешуть десь іскри, але втікачеві вже байдуже до них.

Велике червоне сонце лежало на тому горбі з хатою. Хата вмальовувалась у червоне кружало, і всі постаті на дворику прокреслювалися, наче стовбури дерев. Дерева шуміли безлистими кронами — тільки одне з них стоїть непорушно. Одна тільки мати приклала дашком долоню до лоба і ніяк не може відійти від нових, струганих із жовтого дерева і з золотим окуттям воріт.

Зізнання

Вони розклали вогнище тут-таки, неподалік містечка, і, поки слуга готував їжу, возний придивлявся до свого співрозмовника. Так, Господь хотів, щоб ця історія не пропала, — той чернець, хоч і відхилив завісу, але ненабагато. Тепер доля всміхнулася панові возному, і він аж вуса підкрутив.

Слуга подав їжу, і вони випили доброго вина. Вино, певне, сподобалося незнайомцеві, бо вдячно зирнув на возного.

— Скидався він на великого пана, — почав незнайомець. — І те, що Сокольський так раптом поліз на нього, здивувало всіх… Був він, щоправда, без слуг, але нащо такому чоловікові слуги? Наче велетенська тінь тоді промайнула, чи мо’, затьмарилося сонце. Язик мій задуб у роті, ноги прилипли до землі, а руки тремтіли, хоч я не із страшків. Сокольський тоді закричав і звалився, як лантух, додолу. Незнайомець зник, наче його корова язиком злизала, а всі кинулися до Сокольського.

— Доженіть його, доженіть! — розпачливо гукав молодший Сокольський, але ніхто й пальцем не ворухнув.

Молодший Сокольський не був, однак, такий сміливий, щоб кинутися за тим чародієм, хай і зі слугами. Його старший брат був мертвий. Люди здивовано перевертали задубіле тіло: не було на ньому ні подряпини.

— Це диявол! — закричав молодший Сокольський. — Людоньки, то нечиста сила вбила мого брата!

При тому всьому був старий князь Корицький, він приїздив до Сокольських у справі.

— Не мели дурниць, — різко обірвав він. — Диявол не карає за гріхи!

Слова ці каменем упали в юрбу. Майдан швидко почав порожніти, аж доки на ньому не лишився молодший Сокольський зі слугами.

Молодший Сокольський наказав слугам підняти тіло, але ті злякано перезирнулися поміж себе. Тоді він хмикнув презирливо і підняв братове тіло сам. Поклав обережно на коня, прив’язав до луки — я дивився на все це з вулиці, притиснувшись до стіни будинку, — і, скинувши гордо підборіддям, повів коня через майдан. Слуги лишилися на майдані, начебто їх правцем пройняло. Здійнявся вітер і запорошив сумний хід. Молодший Сокольський утер очі, схилився й потяг коня швидше. Звісивши руки й ноги, бездиханно метелявся труп. Криворотий Йосип мов пробудився і раптом ударив на ґвалт.

Я йшов слідом за Сокольським. Незрозуміла сила вела мене за ним: серце в мене гупало, а пучки пальців мліли від хвилювання. Здалося мені: на якийсь великий чин заходить у цьому краї. Не хотів стояти збоку, а бозна-чому хотів узяти в тому участь. Це не було схоже на панські забіяцькі вихватки, і хоч ішлося про помсту, якісь незнані сили втрутились у цю історію. Саме це мене й захоплювало в ній, і я без довгого роздуму вирішив долучитися до Сокольських.

Отак ми і йшли: попереду, наче п’яний, Сокольський, за ним кінь, а на ньому — тіло. Я йшов позаду, а віддалік несміливо і винувато трюхикали слуги, все ще побоюючись підійти ближче.

Ми звернули на вуличку, і молодший Сокольський обернувся. Віяв сильний вітер — єдиним безперервним продувом. Ми стояли серед порожньої вулиці, кінь потягся до трави на узбіччі, захопив її зубами і почав жувати; погляд молодшого Сокольського був чорний, аж мертвий.

— Чого тобі? — запитав глухо.

— Хочу з вашою милістю побалакати.

— Про що тут балакати?

— Я дещо знаю.

— Що ж ти знаєш?

— То справді ніякий не диявол.

— Звідки ти це знаєш?

— То ніякий не диявол, — повторив я. — То старший Станько…

— Ми це знали, — змучено сказав Сокольський. — Через це й поїхали на нього.

— То все чарівницькі штуки, — сказав я. — Він довго воловодився по чужих землях. Я сам характерник…

— Знаєш, як це робиться?

— Ні, — чесно зізнавсь я. — Він учився за морями. Це якесь не сьогосвітське чарівництво.

— Ходімо зі мною, — наказав Сокольський. — Ти, здається, з усіх і справді його не боїшся…

Куті ворота їхнього обійстя було розчинено, і ми мовчки туди ввійшли. Посеред двору стояла вся їхня родина — всі рудочубі й вилицюваті. Чорна стара жінка кинулася нам назустріч, заломила руки і закричала пронизливо — був то крик ворона чи важкопораненого звіра. Старий Сокольський плакав, як дитина. Підійшов до сина і обхопив його голову і плечі.

За мить відхилився і зирнув синові у вічі.

— То був старший Станько?

Молодший Сокольський сумно кивнув.

— Це все чарівницькі штуки, — сказав я. — Він навчився того за морями.

Старий Сокольський кинув на мене важкий погляд, але нічого не сказав. Вони із сином зняли труп і обережно поклали на траві. Стара вороном упала на тіло, і в повітрі залунали раз у раз хрипкі, горлові зойки.

Я дивився на все це спокійно. Але всередині в мені жив дивний вогонь: те, що побачив я там, на майдані, вражало по-справжньому. З тим характерником годі мені тягатися силою. Саме це і хвилювало мене. Я згадав свої зілля й заклинання — вони були немічні й безсилі супроти цього шалу. Мені аж душа заскімлила, так захотілося погратись із вогнем. Я знав: стежка ця — терен і шипшина, стежка ця кривава і страшна, але недаремно я став на боці слабшого.

Знав силу цієї землі і силу її зілля. Саме тому був більше цікавий на те чарівництво, ніж боявся його. Лихий чорний клубінь засів у моїх грудях, їв мене поїдом, і я шукав на нього ліку.

Слуги винесли з дому коц, поклали на нього труп і обережно подалися в дім. Старий з сином звели із землі матір, в неї трусилася голова й плечі.

— Завісьте це діло, — сказала вона хрипким, але твердим голосом. — Вони віддали за кров, не лийте її більше…

Чоловіки мовчали. Я зирнув на них, і темна струна озвалась у моїй душі: побачив непорушні застиглі маски. Очі їхні дивилися зі щілинок, були змружені, і струмувала з них криця. Вуста їхні були білі, стиснуті, а щоки позападали. Вітер віяв їхніми рудими чубами, і здавалося, що то вогнища майорять у них на головах.

Стара йшла і плакала. Великі темні сльози котилися їй на щоки, а очі стали двома синіми штамочками болю.

Втікач

Втікач важко дихав. На лобі в нього проступив, як роса, піт, сухі вуста хапали повітря — мабуть, він марив. Довкола гуляв продув, долівка, на якій лежав, була вогка, шелестіло мокре листя, перед його зором все зливалось у барвистий вир — каруселя крутила його, несла; гойдало його і на гойданиці: гойдалося небо, сипався червоний сніг і білий дощ; хтось десь закричав, і він здригнувся.

Сів рвучко і поводив незрячими очима.

— Чи є хто тут, коло мене? — гукнув він.

Навколо стояла тиша, і він провів рукою по обличчі, наче знімав з нього непрозору плівку. Десь у кутку почувся писк і вовтузіння. Вогонь біля нього вже пригас, але жар тлів. Тоді він потягся кощавою рукою до гілляччя і підкинув у багаття хмизу.

Вже виразно почувся кінський тупіт. Він долинав щохвилини гучніше — ішла на втікача погоня.

Ліс

Я не міг лишатися вдома, шепотів утікач. Видить Бог: не міг… Забув про час і не розумів, де я. Здавалося, з мене лишилася тільки тінь, шкаралуща від людини — був я під ту хвилю, як насінина кульбаби, яку жене й жене вітер. Знав тільки цей рух уперед і налягав на ноги, забувши про все. Вітер бив мені в спину, вряди-годи я озирався, але не для того, щоб згадати про покинутих напризволяще рідних своїх; здавалося, цей вітер навмисне посланий, аби гонити мене. Замахується пугою і кладе її на плечі, і я зовсім навіснію від того дикого болю, що пронизує тіло, рот у мене роззявлений, і стогін рветься із нутра. Тож знову і знову бігли мої ноги, знову й знову падав я, зводився і біг, аж доки не витекла з мене сила, доки не став я наче гілляка, відламана від дерева, — впав тоді на землю, і суха папороть захрумтіла в мене під руками.

Навколо глухла сторожка тиша, того дня навіть пташки не співали. Я лежав на землі і ледве подих переводив, настільки вислаблений був і знеможений. Все в мені стогнало й нівечилося. Я втискався у землю, начебто хотів, щоб вона прийняла мене.

— Я знову піддався тій силі, — сказав чи прохрипів я, і глухий розпач тіпнув мною і затрусив.

Погляд мій висів у розвиллі двох зрослих дерев — струнка юнача постать замиготіла між тих стовбурів. Переступила розвилля, наче перелаз, і сіла біля мене в заростях папороті.

— Я знаю, — сказав самими вустами мій бідний і любий приятель. — Знаю, що ця сила знищує тебе.

— Вона знищує мене, — прохрипів я. — Але я хочу їй противитися.

Вітторіо не відповів. Та й не було чого відповідати, всміхнувся тонко і звівся на ноги. Потис легко мені руку і пішов до свого розвилля. Переступив його, а по той бік озирнувся. Все ще тримав на вустах усмішку, але очі його були такі, що я аж на ноги схопився.

Ходив по галявині і збирав хмиз. Було в моїх рухах щось одноманітно-завчене, я нахилявся, підіймав гілку чи хмизину і скидав на купу. Тільки коли зібралося хмизу багато, я присів і викресав вогню. Повільно почав знімати із себе іспанську одежу. Пальці мої були дерев’яні, дерев’яні були руки й ноги. Моє обличчя було наче витесане з дерева, а в грудях билося дерев’яне серце. Вогонь горів біля мене високим ясним полум’ям. Мені бридко було торкатися своєї одежі, і я кидав її у вогонь палицею. Довго сидів коло багаття — згоряло в ньому моє минуле. Але незрозумілий біль озвався в мені: це все неспроста, подумав. Майбутнє моє теж, наче цей вогонь, хитливий і палахкий.

Сидів отак і нічого не думав. Був дерев’яний і обростав мохом. Цей мох — ліс, його повітря і спів пташок, цей мох — вогонь, в якому згорає щось від мене — минуле а чи надія моя.

Дивне, несвітське бажання огорнуло мене. Захотілося й самому стати в цей вогонь, і хай лижуть його язики моє серце. Там десь за плечима, за лісом, із якого не знаю я дороги, і за полем хвилюється зараз містечко. Я навіть здивувався, що згадав про те містечко: навколо

мене хиталися і пританцьовували жовті соснові стовбури, не було жодної стежки, і я не знав, у який бік мені податися.

Вогонь тим часом пригасав. Я сидів коло нього, безтямно дивлячись на тліючий жар, і отямився аж тоді, коли сховалась у сірому попелі остання жарина. Я поворушив багаття палицею — сірий попіл звився хмаркою, наче курява.

Тільки тоді я відчув, що тіло моє, вщерть покусане комарами, щемить і болить, — був я тільки у спідній одежі. Я встав і роззирнувся. Загрозливо дихала волохата сутінь. Стояв серед мертвого, чужого лісу, в нетрях якого заховано не одну небезпеку. Маленький, кволенький страх спалахнув у мені, наче іскра.

Я йшов дерев’яною ходою через ліс, в ті густющі сутінки і між ті стовбури. Хиталися над головою крони — ішов, не розбираючи напрямку. Кричав десь у глибині пугач, а біля однієї із сосон привішено блідий серпик місяця. Я йшов і йшов. Здавалося, йду я отак вік і вік мені ще йти. Ламали дерев’яні ноги мої хмиз, а руки несвідомо відводили від обличчя гілляччя кущів і малих дерев. Тільки коли потягло вогким і холодним передранковим вітром, коли засвітилося розмито-синьою барвою над головою небо, тільки тоді я спинився і відчув, що палаю холодним вогнем. Руки в мене тремтіли, а збиті в кров босі ноги щеміли. Я вийшов на узлісся й опинився у невеликому поселенні.

Бив у найближчі ворота, до яких дійшов, дерев’яним кулаком, і від того розходилися сухі луни. Залементували собаки, спершу на тому обійсті, куди я стукав, а тоді на обійстях інших; я перестав бити, тільки стояв перед воротьми білою марою і хитався. Очі мої були приплющені, а кулаки стиснуті. Отаким мене й застав господар обійстя — я відчув доторк чиєїсь руки і побачив супроти себе височезного вусатого чолов’ягу.

— Чого, чоловіче, собак дрочиш? — прогув він.

— Ради Бога, — сказав я. — Прихистіть, бо я падаю з утоми…

Чолов’яга дивився на мене пильними, настороженими очима, тоді зітхнув і повернувся до розчинених воріт.

— Заходь! — буркнув він і пішов на обійстя.

Замоталися, залящали, забилися в ошийниках прив’язані пси, на ґанку стояла заспана жінка в накинутій на плечі свитці, а з дверей визирав парубок, як дві краплі води схожий на жінку.

— Що там таке? — спитала жінка.

— Та ось чоловіка латраки обібрали. Ідіть, ідіть, нема тут на що дивитися.

Жінка й справді засоромилася — був я в самих сподніх, — блимнула на мене з прихованою цікавістю і майнула пеленою сорочки.

— Найди-но, Степане, — сказав господар до сина, — якусь одежу чоловікові…

Ми сиділи за столом усі четверо, я залюбки уминав куліш. На мені була простора селянська одежа, і почувався я в тій одежі затишно. Ковтав ложку за ложкою, і між тим оповідав цим добрим людям казку, яку чув ще малим хлопцем, і вони захоплено слухали. Ця казка була про мене і про мої пригоди — нічого з того, що насправді.

Здалося мені незвідь-чому, що я із своїм панським життям, своїми примхами і пригодами зовсім був би чужий цим людям: щось пропустив я у житті своїм просте і важливе. Дерев’яні ложки й череп’яні полумиски сподобалися мені страшенно; здалося, в якомусь іншому світі і в іншому житті я жив отак, як ці люди. Убога чиста хата, проста їжа, суворі обличчя, добрі очі на тих обличчях, тиха злагода, яка була в цьому домі,

наче повітря; отак би, подумалося мені, жити! Мати дружину й діток і свій власний хліб.

Але ці думки і гарячий куліш розморили мене зовсім, я вже не міг боротися із сном, отож, спрямований господарем, поліз на сіно.

Мене відразу гойднула солодка хвиля, тільки-но ліг я на верету, — відчув глибоке, сите й утішне задоволення. Розслабився й розімлів. Здавалося мені, що доля моя не така вже й непроглядна; був цей ранок, тиша, запах сіна; коло мене грівся великий білий кіт, і сон мій був легкий, як шепіт листя. Він і прилетів звідти, де листя й дерева, де місяць і сонна трава. Я побачив широке поле, а на тому полі копиці сіна, і між тими копицями йде Вітторіо, а поруч з ним біжить, наче пес, лисиця.

— Ну що? — спитав я. — Знову на розпити?

Вітторіо сів на сіні, закусив бадилину, а лисиця почала лащитися до його ніг. Вряди-годи позирав він на мене, але мовчав. Був він, як звичайно, мій любий Вітторіо, і погляд його світився надміру лагідно.

— Це така несосвітенність! — сказав я. — Хто знав, що той дурний жарт так обернеться? Хто знав, що я не стримаю своєї сили другий раз, і третій…

Вітторіо жував травину і мовчки похитував головою.

— А далі? — спитав зрештою, і я задихнувся, настільки благий і добрий був його погляд.

— Далі? — перепитав я. — Хіба я знаю? Хіба я можу що знати, коли все так сплелося?!

Я ще пообідав у тих добрих людей, а тоді знову подавсь у ліс. Господар наділив мене хлібом-сіллю, а я вдячно поцілував йому руку.

— Хтозна, — сказав чолов’яга розчулено, — може, й мене колись поб’є такий трафунок в дорозі…

Я йшов лісом, і наді мною шелестіли дерева. Ще й досі не отямився і не заспокоївся після того, що довелося вчинити. Ще й досі був стривожений і наче розполовинений: один "я" ішов лісом і насвистував пісеньку, а другий волочився слідом, маючи зранене тіло. В такому стані я не міг бути корисний удома, тож вирішив перебути ще якийсь час у цьому лісі. Тільки тоді, коли знову зіллються в одно ці два чоловіки, коли зовсім вигояться рани отого другого, я повернуся до рідних.

Отож я простував лісом, занурюючись усе глибше й глибше в його нетрі, у спів пташок і хрускіт хмизу під ногами. Хотілося бути в ньому, як трава і ті пташки, — відчутися його дитиною; отак би, подумалося мені, жити! В лісі неважко знайти пустицю чи лісову хатину, мій дар міг би слугувати мені для полювання, дичину я міняв би на хліб і пшоно.

Пив я на повні груди повітря, і на душі в мене спогідніло ще більше. Теплі ідилії в’язались у моєму втомленому мозкові, вряди-годи вривавсь у них подув різкого вітру: спливала в пам’яті мати й брати, видиво червоного чоловіка, що ввійшов озброєний у наше обійстя. Невже, подумав я, після того, що сталося, ті вражі Сокольські почнуть веремію? Були-бо ми з ними сквитовані, і я не хотів ставати на нову з ними прю.

Ішов я довго. Здається, до вечора. Зрештою, доля змилостивилася наді мною: надибав пустицю. Тут жив, можливо, якийсь відлюдник-чернець, бо була вона обжита й заставлена образами. Я вклякнув і довго молився Господові. Здавалося, він благословляв мене в мирних моїх гадках.

Після того я сидів на ґанкові й дивився, як заходить за дерева сонце. Воно наштрикувалося на верхівки сосон і, поранене, проливало вечірню кров. Важкі червонуваті смуги проміння висіли між дерев, і трава в тих місцях, де вони падали, золотилася. Я сидів, залитий сонцем, і скидався, напевне, на старий, дупластий пень. Було мені справді добре, хоч у тілі ще не зникло відчуття одерев’янілості. В цю мить не хотів я знати того страшного світу, що вкручує у свій вир. Хотілося дихати цим лісом, сонцем і стати в цьому лісі його птахом чи комахою. Так, під ту хвилю я всім серцем хотів прижитись тут. Мене благословляло на те вечірнє сонце, тож коли погасило воно свої яскраві смуги між жовтих стовбурів, втишена й добра усмішка вперше за довгий час освітила моє лице.

Місячний біль

У прочілі виросла мала чорна постать, чимось схожа на птаха. Тіло її напівпросвічувалося, і йшла вона, насунувши на очі каптур і звісивши аж до землі довгі кінцівки.

Втікач дивився крізь ту постать: червоний туман стелився за нею, мариська, наче безмежна товкітнява хмар, обличчя, розтягнуті і розводнені, розтягнуті і розводнені торси. Втікачеві різко заболіло перенісся, і він міцно приплющився. Повіки злиплися, як стулки мушлі, червона темрява вкутала втікача; в темряві цій чітко і яскраво промалювалося жовто-біле коло хиткого й тріпотливого місяця.

— Тебе-бо я не кликав! — тихо сказав втікач пришельцеві.

Той присів навколішки біля пригаслого вогнища. Підкинув у вогонь хмизу — червоні відсвіти затанцювали довкола.

— Я тобі казав, що мені недовго топтати стежку. Тоді, коли ти так налякав мене і відігнав од себе, я вже не добіг додому… Тепер я літаю ночами і лякаю слабодухих. Вже так мало пам’ятаю зі свого колишнього

життя, але тебе не забув і, певне, не забуду. Вічна загадка мене непокоїть: не зрозумів я тебе, чоловіче!

— Ми не одного поля ягоди, — хрипко сказав утікач. — Ти хотів чинити те, що я мусив. Тільки там, з Вітторіо… там було непорозуміння: я не знав тоді ще про свою силу…

— Це все місячний біль, — озвався після мовчанки пришелець. — Ми все-таки відчуваємо те саме. Чи одежа на тобі чорна, чи біла — це однаково одежа. Гай-гай, чоловіче! Шкода, що твоя сила так змарнувалася: щось велике ми б учинили! Я одразу це відчув, коли побачив тебе вперше: для великого чину ти зроджений. А мене тоді так вабила чорна слава світу. Коли виходив місяць, мене тягло з дому, бо тільки вночі я по-справжньому жив. Це та сила, що й тепер носить мене по світу, і вона велика. Я ж був непростий серед роду свого: вже мріяв, як з твоєю допомогою диктуватиму свою волю можновладцям. Ми б захопили один із більших тронів, і мене полюбив би народ: народ любить тих, хто його шмагає, приязно всміхаючись. Я повів би той народ здобувати світ, і при твоїй допомозі ми перекрили б подвиги Александра Македонського. Я зумів би втримати світ у своїх руках, бо добре пізнав би його. Це нескладна наука, можна, легко граючись на його законах, пускати йому з носа зайву кров. Побачив би, яке славослов’я обкурило б нас і скільки лестолюбців лизало б нам ноги!

Пришелець сміявся, і його напівпрозоре тіло трусилося. Хитав головою і втирав затиллям долоні сльози.

— Еге-гей! — продовжував він. — Я цього вже ніколи не досягну! Слава Александра залишиться Александрові. Він був такий наївний, отой Александр. Я не виймав би меча з піхов, хоч коли треба, то й не ховав би. Я б не тягався по пустелях на верблюдах і не пив би каламутної води з напіввисохлих річок. Послуговуючись невидимою нищівною силою, тільки поклав би собі під ноги скількись там трупів.

Він знову зареготав, затрусившись усім тілом.

Утікачеві важко було говорити, але він підтягся на руках і сперся об стіну.

— Дивна мені мова твоя, чоловіче, — сказав, ледве ворушачи вустами. — Дивно, що приходиш до мене і починаєш таку бесіду, як рівний із рівним. Тяжко мені думати, що і я впав так глибоко, коли став на одну з тобою дошку. Але видить Бог: зло моє мимовільне. Видить Бог: душа в мене не чорна, закрутило мене тільки лихо.

— Чи одежа на тобі біла, чи чорна — це однаково одежа, — сказав пришелець, весело змружуючи очі. — По ділах людей судять, а діла твої такі ж чорні, як і мої думки. Через це я й летів так довго, щоб переступити цей твій останній поріг. Єдине, що різнить нас у цьому світі, це твоє відчуття вини — поріг, якого я не переступлю. Через це й сиджу тут коло тебе і так довго умовляю. Хочу врятувати твою силу. За тобою женуться, розшукуючи тебе, сотні вершників. Що для тебе сотня вершників — перетвори їх на камінь чи попіл. Встань із цього бридкого ложа і ляж у ложе царське. Зроби те, про що мріяв я, адже воно вбива тебе — відчуття вини!

Пришелець нахилився над утікачем і схвильовано задихав йому в обличчя. І хоч був він тінню і тіло його було прозоре, хоч руки в нього, як крила, а голова з-під каптура пугачева — страшна й окаста, дивний смуток обвіяв втікачеві груди, наче теплий вітер весняний. Здалося йому, що пропав із його хижі дух прілого листя і що бачить він ясно-синє небо між темного, набряклого від соку гілляччя. Чує він спів синичий, бліда усмішка торкнула його позеленілі вуста — он воно, те небо, про яке говорив йому пришелець.

— Ну, а коли ти мене не переконаєш? — спитав він, так само всміхаючись.

Пришелець відхилився від нього, а тоді звівся на ноги. Навис над ним чорним, хоч і напівпрозорим тілом, звів довгі руки-крила і зовсім затемнив тими крилами світ.

— Гай-гай, — чоловіче, — сказав із притиском. — Мені тебе жаль. Світ цей, як два велетні, що зчепились у смертельній боротьбі. Можливо, переможе той, що в білій одежі, але це теж нічого не вирішить. Раз народився чоловік, він повинен умерти. Раз народився світ — повинен умерти і він. Коли переможе той, що в чорній одежі, — це й буде світові смерть. І в того, чорного, чоловіче, більше шансів. Бо коли зачавлять вони один одного в своїх смертельних обіймах — виграє також чорний. Затям собі цю науку!

— Виграє білий, — сказав утікач самими вустами, і на них знову лягла усмішка, від якої пришелець з хрускотом стис свої напівпрозорі кулаки…

Втікач розплющився. Крізь вивалені вікна видно було, як падає дощ. Десь далеко загриміло і щосили блиснуло. Втікач дивився на все те майже осмисленим поглядом. На вустах його світилася тиха, гарна усмішка, а на правому оці зблиснула сльоза.

Він побачив і справжнього пугача в прочілі того вікна. Був зовсім чорний і летів, наче хто каменя запустив у небо. Закричав голосно, і втікач зауважив, що хоч іде дощ і гримотить грім, хоч мигає блискавка, серед неба світиться місяць. Обпоясався велетенським жовтим пасом, і пугач летів просто до місяця і того мерехкого, золотого кола.

Характерник

— Першу ніч я чаклував, — сказав характерник возному. — Тільки після того ми з молодшим Сокольським рушили до обійстя Станьків.

Ми зайшли від левади, щоб менше дрочити собак, ноги наші безшумно ковзали по мокрій від роси траві, під місяцем ця роса була наче пересипана коштовним камінням. Молодший Сокольський на мою пораду був озброєний луком, а в сагайдаку в нього лежало кільканадцять отруєних стріл — була це вже моя робота. Ми йшли і, мабуть, обоє відчували трем, який завше відчуваєш у тілі перед полюванням.

Собак ми трохи сколошкали вже на їхній половині містечка, але до замку дісталися щасливо і щасливо пролізли через потайник досередини. Глуха тиша стигла навколо, в небі плавав ясний, білий місяць, і ми з годину сиділи під городнею[3], вичікуючи. Десь далеко відгукнувся пугач, пролетіло над нами чорне велике кудлате тіло, обличчя Сокольського пересмикнулося. Я заспокійливо поклав йому на плече руку, він зняв ту руку і по-дружньому її стис.

В цей мент ми поприкипали до своїх місць: у вікно вилазила біла постать. Я знав уже: середульший брат чарівника — сновида. Він ходить по дахах і по двору, водить його місяць-повня, і він покірливо слухається цих химерних віжок. Ніколи не покидає замку, але в замку він господар; я накликав на нього своїми чарами це нашестя.

Бовванів у вікні, розставивши руки, звів мертвотно бліде обличчя і наче пив місячне світло. Молодший Сокольський тремтів коло мене, як у пропасниці, — сновида молився місяцеві, і цю молитву прийняв від нього пугач, який знову з’явивсь у повітрі.

— Он він, диявол! — прошепотів я на вухо Сокольському. — Ваша милість, можете бути впевнені: святе діло чините!

Сновида в цей мент ворухнувся і вмостив ногу на виступі стіни. Взявся руками за наддашшя і легко зійшов на дах. Ішов по краєчку, рівно й спокійно ставлячи босі ступні, наче йшов по рівній стежці. Знову

зашумів чорними крильми пугач, сновида спинився й повернув до нас обличчя.

— Стріляйте, ваша милосте, — прошепотів я, і Сокольський почав похапцем лаштувати стрілу.

Але сновида звернув убік і перейшов на протилежний схил даху. Ми полізли по траві, зарошуючи обличчя й одежу. Важко віддихував Сокольський, він уже заспокоївся і помалу переймався гарячкою полювання.

Сновида стояв на краю даху, облитий місячним світлом. Його біла одежа сяяла й мерехтіла, а обличчя було блідо-синє. Сокольський заклав у лука стрілу, але не встиг натягнути тятиву, як сновида хитнувся, легко схопився за піддашок і за мить був уже на землі. Озирнувся з-за плеча в наш бік і сховався за рогом будинку.

— Він нас побачив, — прошепотів Сокольський.

— Не меліть дурниць! — грубо обірвав його я. — Не можна щось бачити, коли заплющені очі.

Сновида з’явився з протилежного боку будинку і, спинившись, знову повернув у наш бік синє лице. Хитнувся й рушив до нас — в цей час зі свистом промчала стріла: Сокольський сидів коло мене з порожнім уже луком і тремтів.

Стріла просвистіла над головою сновиди, він знову став, наче вагався, йти далі чи ні. Сокольський заклав другу стрілу, і вона вирвалася з його тятиви, коли сновида зайшов за дерево.

Тоді я засміявся тихенько, і мій сміх був такий дошкульний, що Сокольський грубо схопив мене за плече залізною п’ятірнею.

— Ану замовч! — грізно прошепотів він, аж у мене затерпло всередині. — Бо я, перш ніж поцілити його, всаджу ножа в горлянку тобі.

Сновида знову пішов на нас. Ішов, наче хотів застати на лихому вчинкові, обличчя його світилося, ояснене не до кінця зрозумілою благістю, очі були все ще заплющені, а підборіддя зведено вгору. Ми відчули загрозу в тому зведеному підборідді й задерев’яніли.

Сокольський однак уже не боявся. Заклав стрілу в лука і прицілився ретельніше.

Пронизливо свиснула стріла, сновида зупинився — стріла з хрускотом увігналася йому в тіло. Сокольський пустив ще одну стрілу, але діло вже було зроблене: сновида підскочив, вчепився руками в стрілу і вирвав її з грудей. З горла в нього вихопився чи зойк, чи хрип — в цей мент друга стріла вп’ялася йому в шию, і він звалився, обливаючи кров’ю свою нічну одежу.

— Залишимо його тут чи заберем? — спитав я Сокольського.

Той повернув до мене ошкірене обличчя.

— Заберемо, — сказав він майже вголос. — Нехай пошукають…

Сокольський навіть забув, що може покористуватися моєю силою як слуги, підійшов до трупа і звалив його на плечі. Ми прокралися так до виходу, витягли труп із замку, тоді звалив мертвого сновиду собі на плечі я. Так ми йшли, міняючись страшною ношею, а над нашими головами дзвенів вряди-годи крилами чорний птах. Не хотіли йти через місто, тому пробралися за міські паркани. Тут чекали нас наготовлені троє коней. Сокольський підпустив слугу, що стеріг коней, і свиснув мені. Я приволік сновиду, і ми разом звалили трупа на кінський круп.

Задудніли копита, Сокольський повернув до мене веселе й розбишакувате лице:

— Ну, що, характернику, вдалося? — гукнув він голосно.

— Вдалося! — відгукнувсь я йому в тон, і ми пришпорили коней.

Ліс

Я прокинувся з почуттям неясної тривоги. Довго не міг второпати, куди втрапив: дерев’яні, чорні стіни, образи святих на іконах, грубо збитий стіл й убоге на ньому начиння. Я ледве сидів на ліжку: весь був покусаний блохами, якими аж кишіла занедбана постеля.

Сонце вже встало. Я вийшов із пустиці, мелодійно заливалося лісове птаство, і я відійшов трохи від пустиці, щоб намилуватися чудовим ранком. В цей мент почулася хода, на галявину вибіг заросли й немов переляканий чернець. Він заскочив до пустиці, а за хвилину покинув її, тримаючи в руках якогось вузлика. Озирнувся злякано й побіг.

Я хотів кинутися вслід за ченцем, адже це в його хижі я переночував, але перечепився через якусь колоду. Гримнув на траву і мимохіть обернувся. Брови мої зламалися од здивування, а серце забилося раптом швидко-швидко. Підповз ближче до тої колоди і раптом почав тремтіти всім тілом. Волосся стало сторчака, а розум мій, здавалося, померк. Сіра хмара повила мене, захопила, і в тій хмарі спалахнула нестерпно яскрава блискавка.

Я не міг не кричати, не міг не плакати, і сльози покотилися по моєму обличчі градом. Звалився з нутровим стогоном і у відчаї затовк щосили головою об землю. Тоді звівся і знову нетямковито позирнув у траву. Сумніву не було: лежав переді мною мертвий мій брат.

Я сидів у траві безтямний, наче ідол. Був знищений і знічений. Здавалося, сліпу ворожу силу наслано на мене. Дурна випадковість, гра уяви мого скаламученого мозку — годі було знайти тут пояснення, що сталося. Я нічого не знав, і нічого не відав ліс, бо й він зараз мертвий і сухий. Зник пташиний спів, і не шелестить над головою листя. Погасли, зів’явши, квіти, а трава стала, наче сухий очерет. Ось-ось загориться цей незвичайний сухостій, спопелить усе і згорить сам. Такий був і я. Теж був сухий і готовий спалахнути. Забув про все на світі, про гризоти свої, сумніви й біль. Ладен був викоренити цей ліс, але знайти того, хто це вчинив. Бачив ченця, що недавно тікав перестрашено з цієї галявини, і в мене перед очима воскресло на мить його схвильоване лице. Я зірвався на ноги. Душа моя горіла, мозок працював гарячково — не був я вже розважливий та обережний. Місячний біль палахкотів у мені, хоч і світило над головою сонце. Був я пломенем, що запалює цей сухостійний ліс, і вже палав.

Тільки на узліссі я наздогнав того ченця. Першим порухом було вбити його і спопелити. Але щось зупинило мене.

— Гей, отче! — гукнув я, і він злякано озирнувся на мене. Тоді я збагнув: убивця мого брата не він. Убивця десь поруч, але не він. Отож я спитав у ченця про брата. Чи не бачив він того, хто приніс тіло на галявину до пустиці? Я навіть розповів, кого він мав побачити: рудоволосого і вилицюватого.

— Ні, — сказав той злякано. — Я нічого не бачив і нічого не хочу бачити.

Я зирнув пильніше на цього обірванця. Він затремтів під моїм поглядом, плюгавий, висохлий на тріску, з ковтунистим волоссям і шмаркатим, як у дитини, носом. Широко розставлені очі дивилися трохи зизо, і мені раптом жаль стало його — якийсь кривавий туман побачив я у нього за плечима. Кивнув ледь помітно головою — він міг собі йти. Вже навіть хотів, щоб він пішов, — не хотів гаяти задарма і хвилини.

І я знову побіг. Біг, наче летів, я й був у цей мент птахом, котрий облітує ліс. Щоки мені палали, а кулаки мимохіть стискалися: мусив знайти убивцю свого брата, що б там не було, мусив зазирнути йому в очі — інакше життя мені не буде під цим сонцем.

І я наздогнав його. Ішов через ліс рудочубий. Ішов і мугикав пісню, наче щось жував великими щелепами. Я його дуже добре знав, того рудочубого: ми гуляли з ним разом хлопцями, разом училися об’їжджати коней — були колись ми друзі великі, я і той рудочубий.

Веселий свист вихоплювався з-під рудого його вуса — була це якась грайлива пісенька, і мене раптом прорвало.

Вискочив навперейми цьому лихому котові: кіт вигнув спину і закричав — кіт рудий, як вогонь; він кричав, аж стигла мені в жилах кров. Вихопив ножа й пустив мені просто в груди. Ніж просвистів біля мого вуха, але я не рухнувся. Тоді впав він навколішки, як це смішно й дивно — кіт навколішках! — і раптом виблював мені під ноги.

Я поступово дерев’янів. Він корчився у моїх ногах, уже не свистів пісні і не жував; він, цей рудий вогнистий кіт, трусився в мене під ногами, як лист осики, і вже подихав, наче отрути напився. Зірвався вітер, шалений вихорисько, сльози потекли мені з очей, дерева застогнали й земля, я сам застогнав із того розпачу, що мусив переживати. З дерев, як груші, посипалися мертві пташки — сльози цього лісу, біль серця мого, відчай і знемога.

Я повернувся й пішов. Мене нудило. Впав долі, вчепився пальцями в землю і занурив лице у пріле торішнє листя, проросле де-не-де рідкою травою.

Ледве доповз до пустиці, такий був виснажений. Напився води і лежав, висунувшись за поріг і дивлячись у небо. Вечірнє сонце вже сіло на шпичаки сосон і поклало свої навкісні смуги. Я дивився на ті смуги, і

здалися вони мені дорогою в небо, якою і мені колись доведеться пройти. Там, угорі, в кінці тої дороги, була хата, світилися білі її стіни, а коло неї стояли сестра моя і батько. Ішов до них ще один чоловік, ішов повільно і втомлено, і на грудях у нього була рана. Тримався рукою за ту рану і всміхався назустріч рідним своїм. Вони плакали, обійнявшись: батько мій і брат, а сестра стояла коло них і журно похитувала головою.

Мені стало боляче на все те дивитися, тим більше, що брат мій був тут, поруч. Я метнувся раптом туди, де залишив його, — він лежав і дивився розплющеними очима в небо. Тоді впав я біля нього і затрусив щосили мертвим тілом.

— Встань, — зашепотів я. — Остапцю, рідний, устань! Я не хочу, щоб ти був мертвий, брате, бо я не встиг з тобою навіть поговорити.

На нас світив місяць, і я не завважив, коли вже і ніч запала; он воно — місячний біль! Я збагнув раптом гірко і просто: місячний біль — це мертвий брат на руках, з яким я не встиг після довгої дороги й поговорити. Я зрозумів, чому хочеться пойнятому таким болем тікати світ за очі.

Полишив брата біля пустиці й пішов. Місячний біль майже зруйнував мене. Вже не був я людиною, а жмутком натягнутих жил — крик вряди-годи виривався протяжно з моїх грудей і вмирав між темних стовбурів. Не відав я свого шляху, та й куди мав іти? Не міг цієї ночі бути розважний — безтямний я був і засліплений.

Бозна-скільки часу я так ходив. Зрештою спинився, знесилений. Довкола чорнів ліс. Я сів на пеньок: наді мною хмарою задзижчали комарі. Пекли мені обличчя й руки, але я не ворушився. Хотів, щоб боліло, бо що важить цей дрібний біль порівняно з тим, у душі? Тож сидів, як кам’яний, і не було в мені й краплини світла. Обличчя стало набухлою маскою, серце камінно стукотіло в камінні груди. Мозок сплющувався під тиском горя й темряви.

Треба було, однак, встати й піти далі. Місяць сидів у мене на шиї, випиваючи силу й світло моє, — став він кажаном, котрий влетів у мій розтривожений мозок. Кажан цей — ніч, подумав я, і дивне, незрозуміле, люте здивування витікало з мене: годі таке вигадати розуму людському!

Збудив мене світанок. Блідий і ледь живий. Я звівся — тисячі голок закололо мені в п’яти. Подивився угору: там, над обрієм, червоно сяяла хмарка. Я повільно побрів по лісовій стежці. Пустиця виявилася недалеко, брат лежав так само, як я його поклав, і по ньому густо повзали мурахи.

Подивився на пустицю не без жалю: вже ніколи не житиму в цьому лісі відлюдником, не стану й мирним жебраком. Піду звідси й ніколи більше сюди не повернусь.

Я поклав брата на плечі й пішов. По мені повзали мурахи, які обсіли були братове тіло, вони кусалися, але я не відчував болю. Коли мені бракло повітря, я обережно опускав брата в траву і сідав поруч. Наді мною квітло спокійне й умиротворене небо. Пливли, наче білі кораблі, повільні купчасті хмари — цими кораблями я марив колись полинути в далекий світ.

Тепер не дивлюсь я на них замріяно. "Людина повинна мати обмеження своєї сили, — думав я, — інакше вона зазнаватиме нещасть!"

Хмари пливли і пливли. І я дивився на них, виснажений і пригнічений. "Людині не треба виходити поза межі себе!" — сказав я чи небові, чи мертвому брату.

Знову йшов. Мурахи повзали по мені і жалили. Перед очима миготіли якісь квіти й папороть. Трава й кущаки. Я йшов і йшов. Важкий тягар гнув мене додолу, начебто тримав я на карку своєму небо. Пташки не давали спокою моєму мозку. Спів їхній дзьобав мені голову, начебто сидів на ній дятел. Не міг відігнати я того дятла — на плечах у мене

мертвий брат. Іду я додому, мене там давно чекають. Не принесу їм радості, ой, не принесу!

— Ти, брате, — казав я, — був дуже кволий. Хотів піти, як і я, здобувати знань світових і чекав на мене. Я тепер вертаюся з тобою разом. Здобувши знань світових і втративши тебе.

Сльози лилися мені на щоки, і через них не бачив світу.

— Я ладен, брате, — шепотів я, — всі знання свої віддати, аби ти устав і пішов поруч цією дорогою. Я нещасний чарівник, брате, і ти вибач мені.

Довбав мені й довбав голову дятел, плакала в глибині лісу зозуля, а там, де крапали мої сльози, жовті квіти виростали — смуток мій і жаль. І такий важкий був на плечах моїх тягар, так тис на мене і пригинав, що я вже впадав у розпач — чи ж вийду з цього лісу?

Нарешті ліс закінчився. Я поклав брата на галявині і сів біля нього. Червоно-жовті кола плавали в моїх очах, поки не прийшов я до тями і не просвітився перед зором моїм той залитий сонцем шматок краєвиду, на який міг дивитися. Довкола тяглася безліса рівнина. Подекуди засіяно хлібом нивки, але більше росло високої, похилої тирси. Вона текла, як зелене море, що хлюпає хвилями на зелені скелі лісу.

Над головою в мене дзвонили радісно жайворонки, а тіло болісно нило. Знав уже: не дійти мені додому — надто важкий і великий тягар клав я на плечі. Тож сидів і сидів. Дрімав чи впадав у забуття. Дерев’янів і ставав нечутливий, як камінь. Дивився на обличчя брата свого і дивувався, що воно таке тихе. І коли до мене прискочили якісь вершники, я побачив тільки морди коней, а все інше втопилось у тумані. Зовсім байдуже було мені і до тих коней, і до людей, що кричали до мене.

Зрештою, я заговорив до них влоською мовою[4]. Повільно й незв’язно. Розповідав історію з братом, тобто що знайшов я у лісі братів труп і несу оце його додому.

Один з вершників зіскочив з коня і підійшов до мене. Я побачив обличчя з величезними, аж за вуха вони були закладені, вусами. Він дав мені ковтнути горілки, а тоді нахилився й над братом.

— Що тут сталося? — спитав чоловік.

Я приходив до тями. Зирнув на вершника і стягнув з голови шапку. Вітер повільно розвіяв мого чуба, а з очей у мене покотилися сльози.

— Це мій брат, — сказав я рідною мовою. — Несу його до матері.

— Як твоє прізвище?

— Станько.

Чоловік присвиснув і подивився здивовано.

— Чому на вашій милості ця одежа?

— Мене пограбовано, — сказав я, і це було якоюсь мірою правда.

— Ми допоможемо вам.

Слуги вже прив’язували братове тіло до коня. Я встав, світ переді мною хитнувся, але я знайшов силу підійти до коня і вилізти на нього. Вже сидячи верхи, роззирнувся. Зелено котилися хвилі тирси, і мені незвідь-чому захотілося вдарити п’ятами і майнути в степ.

Знову завинулося в голові, і я вхопився за повіддя. Здається, мене щось запитували, але я нічого не чув. Хіба що дзвін, одноманітний і дратівливий. Закружляли різнобарвні кола, я ліг коневі на шию і вдихнув його теплого запаху. Знову почув біля себе людський голос, міг збагнути кожне слово зокрема, але ніяк не міг зв’язати їх докупи. Печія в роті не дала мені озватися до мого добродійника, нестерпно заболіло мені у скронях. Зробив останнє над собою зусилля і звівся, спираючись руками об круп. Два вершники під’їхали до мене з боків, взяли під руки, і ми рушили, все більше й більше набираючи швидкості.

Характерник

Характерник вийняв цибушка і заклав його до рота.

— Чи не маєте, пане, тютюну?

— Не вживаю того бісівського зілля, — буркнув возний. Характерник хитнув головою, наче чекав на таку відповідь, смоктав цибушка і дивився на вогонь.

— Ви поїхали до того лісу, — нагадав йому возний.

Характерник зирнув на нього і вийняв з рота цибушка.

— Я залишився на узліссі стерегти коней. Молодший Сокольський не хотів, щоб я бачив, де заховає він трупа, і я з дорогою душею улігся на траві…

Пустив коней самопасом і підставив обличчя ранішньому сонцю. Тепло розмлоїло мене, і я швидко заснув. Приснилося мені, що напав на мене пугач. Бив мене крилами, лапами і дзьобом. Я прокинувся: сонце світило мені у вічі. Коні стояли нерушно, лише ліниво відмахувалися від мух.

Я скочив на рівні. Молодшого Сокольського не було: певне, дуже глибоко в ліс зайшов. Щось мулило мені на серці і непокоїло, я раптом відчув, що той пугач і сон недаремно.

Кинувсь у ліс, але незрозуміла сила завернула мене. Тоді я загнуздав коней і чекав уже готовий. Було довкола тихо й порожньо. Ліс дихав на мене моторошно, і мені стало ясно: там у лісі щось сталося.

Не роздумуючи скочив на коней, забувши про свою знахарську силу, і учвал помчав до міста. Біля їхнього обійстя ходив туди-сюди, нервово поглядаючи на дорогу, старий. Побачивши мене, він побіг назустріч, і я, затинаючись і ковтаючи слова од поспіху, оповів свої підозри, його чоло спохмурніло.

— Двоє хлопців — це забагато, — сказав він жорстко. — Але спробуємо ще його пошукати.

Від горя обличчя його стало зелене.

Ми відразу виїхали загоном до того лісу. Аж до вечора гасали по лісових стежках і дорогах. Нарешті знайшли його. Лежав у кущах, і обличчя було погідне й спокійне. В траві валялися мертві пташки, а на деревах, біля яких він лежав, не було ні листка.

Волосся піднялось у нас дибом — ми одразу про все здогадалися. Тяжко задумався старий, схилившись біля мертвого сина, синя жилка на його скроні ще більше випнулася і швиденько смикалася. Тільки я один з того гурту відчував цікавість. Підняв із землі кілька пташок — не було на них і подряпини, як не було й на Сокольському. Підняв листок — був покручений і начебто ледь присмалений. Мертву гадюку знайшов ще під деревом, підкинув її чоботом і мимохідь озирнувся.

Шумів довкола ліс. Важко, понуро й насторожено. Неначе попереджував нас і застерігав.

Легкий морозець перебіг мені по спині — я вперше подумав, що ув’язався в цю історію нерозважно.

Місячний біль

Втікач побачив місяць так раптово, що аж здригнувся. Стояв просто перед його обличчям: лилося мертве проміння, обливало землю холодним сяйвом, і йому аж віддих забило. Там, на місяці, уздрів він двох братів. Каїн підняв брата на вила, і той стікав кров’ю. Холодною місячною кров’ю, яка тече вже не одну тисячу років. Втікач побачив і Авелеве обличчя: маска страждання, яке триває теж не одну тисячу років. Зрештою Авель не просив у брата порятунку, він тільки страждав. Каїн теж страждав, і з нього теж витікала кров. Тільки тепер утікач помітив, що Авель схопив рукою брата за горло. З горла лилася кров, і це теж тривало тисячу років.

Він знову почув далекий стукіт копит. Зір його напружився, у глибокому тумані мчав кінний загін. Роздували ніздрі коні, хрипіли, а вершники немилосердно стьобали їх нагаями і пороли боки острогами. Коні і вершники були закутані в плащі з туману, волохаті й хиткі, наче кущі й дерева. Попереду мчав, здійнявши руки і махаючи ними, як крилами, Бонтиволья. Наче промінь світла вдарив у нього: чітко засвітився хижий, гачкуватий ніс чи дзьоб. Дикий крик вирвався з сотень горлянок. Кінські копита гучно били в землю, і вона стогнала від глухого болю. Дерева хитали вслід вершникам кронами — були теж занепокоєні і схвильовані.

Втікач провів рукою по обличчі. Відчув, що воно зовсім мокре, а там, де билося серце, тліло непригасле вогнище болю.

Мати

— Тобі не можна було відбиватися від дому, — сказала тітка. — Коли б ти був удома, вони не посміли б напасти на Остапа.

— Він хворів останнім часом. Коли з’являвся місяць, його водило по двору. Вони, певне, й підстерегли його в такий мент… — в голосі матері звучав біль.

Я сидів серед порожнього покою, де лежав нещодавно в труні брат. На підлозі ще було накидано квітів, ще стояв посеред покою стіл і пахло глицею та воском.

— Про те, що він ходив ночами, ніхто не знав, — сказала тітка. — Ми пильно це приховували.

— Неважко було й підстерегти, — зітхнула мати. — А оборонити його ми не могли.

— Я їм віддячив, — сказав, дивлячись собі під ноги. — Я, мамо, не попустив це на так. Дем’яна і Данила вже нема…

Глуха тиша зависла в покої. Здавалося, вони вийшли геть, залишивши мене самого. Я звів очі. На мене дивилися дві схожі одна на одну жінки, і погляди їхні світилися також однаково.

— Твій батько теж хотів віддати їм належне, — сказала тітка. — Йому не пощастило…

В матері заблищали на очах сльози. Захиталася сумовито, а вуста її затремтіли.

— Казав, що його кличе ночами твоя сестра. Що вона волає про помсту…

— Вони кликали й мене, — сказав я глухо, вже не дивлячись на них. — Весь час бачу їх коло якоїсь хати. Гальшка несе воду, а батько сидить на ганку. Гальшка несе воду і все оглядається…

Глуха тиша знову покрила мої слова, ми наче задерев’яніли — тінь Остапа перейшла через покій.

— Що сталося там, на майдані? — спитала мати.

Я не міг дивитися їм у вічі. Не міг розказати про все просто й зрозуміло: забагато для цього треба було б слів. Про Вітторіо і Бонтиволью, про своє прокляття; тиха туга оповила мене тут, у сумному цьому покої, повному напівзів’ялих квітів, де так гостро пахне глицею і воском. Остапова тінь зупинилася серед кімнати — повернувся до мене блідий, майже прозорий.

— Про це так багато говорять! — сказала тітка.

— Звідки це в тебе? — спитала мати.

— Не знаю, мамо, — видихнув я.

— Чи не запродав ти душі?

— Ні, мамо, — крутнув я головою.

— Між нами вже багато крові, — сказала мати. — Чи так воно й далі йтиме? Поки не ляжемо всі?

— Мені тяжко, мамо! — сказав я майже пошепки. — Душа моя болить, і я боюся, що не зможу стати вашим захисником. Мені треба молитися, мамо…

Мати кивнула. Я дивився в її чисті, хоч уже старечі очі. Ми, здається, розуміли одне одного.

— Ти не можеш молитися вдома?

Я похитав легенько головою.

— Варто найняти більше людей для оборони, — сказав нарешті я. — Нам треба вберегти Івана.

— Вбережу себе сам, — звів голову малий. Я всміхнувся, дивна печаль пойняла мене.

— А ти? — спитала мати. — Ти не боїшся?

Я похитав головою.

— Ти так змінився, — сказала, думаючи про своє, тітка. — Я, побачивши тебе, злякалася… Тобі треба стерегтися також.

Я дивився на них з любов’ю. Дивна печаль огорнула мене.

— Гадаю, що їм нагнано вже страху, — сказав, підробляючись під діловий тон. — І все-таки найняти сторожу треба не гаючись… Не гаючись! — повторив я, відчуваючи, як накочуються на серце сині хвилі смутку.

Мати дивилася на мене, і я не міг витримати того погляду. Але не міг і пояснити чи, радше, розказати їм усього: забагато треба було для цього часу. Остапова тінь знову рушила через покій, цього разу попрямувавши до дверей. Спинилась у дверях і ще раз озирнулася.

— Найрозумніше було б помиритися, — сказала мати, опустивши погляд. Вуста її тремтіли. — З їхнього боку лягло менше, ніж з нашого, я ладна простити їм. Бо коли так триватиме далі…

Це лякало й мене. Дивився на прив’ялі квіти на підлозі, одна з них була розтоптана важким чоботом. Розплющене пелюстя, майже приклеєне до долівки; розчавлене, аж на волокна розклалося, стебло.

— Все дуже далеко зайшло, — сказала тітка. — Тепер уже цього не спинити… Волає кров…

Малий устав, і тонкі ніздрі його затріпотіли. Він думав свою думку, але не висловив її вголос. Я зрозумів його: кривда була на нашому боці.

Мати плакала. Великі градасті сльози текли по її нерухомому, закам’янілому лиці. Я знову подивився в її чисті старечі очі.

— Вдій щось, синку, вдій! — попросила вона жалібно.

— Це волає кров, — наче про себе повторила тітка. — Тепер уже хтозна, чи її спиниш.

— Я воліла б, — сказала мати, втираючи очі, — щоб ти знову відійшов од нас, надто багато зробив ти їм лиха. Повернися до Влох, а коли все затихне, ми дамо тобі знати. Болить мені за тебе серце, сину.

— Я спробую з ними помиритися, — сказав я, все ще розглядаючи розчавлену квітку, глина біля тої квітки була вогка.

— Кров, пролита за честь роду, не марна, — сказала твердо тітка. — Але проти них не встоїмо.

— Хочеш піти туди сам? — спитала мати, пильно мене розглядаючи.

Через кімнату знову перейшла Остапова тінь. Стала біля розплющеної квітки, схилилася й торкнула її пучкою.

Я сидів закоцюбнувши. Запах глиці й воску ставав нестерпний. Печаль гуляла по мені, як вітер. Текла крізь очі і заповнювала цілу кімнату. Там, за вікном, висіла гілка, густо обсипана вишнями. Червоні ягоди горіли на ясному тлі неба, і мені аж очі боліли дивитися на них.

— Бог з тобою, синку, — сказала мати. — Часом мені здається…

— Вам не повинно нічого здаватися, — обірвав я її. — Хочу допомогти. І вам, і собі…

Тоді мати поклала руку мені на коліно, подивилася на малого, той опустив голову, звівся і пішов до виходу. Зачинив двері, і вони несподівано голосно грюкнули. Мати подивилася на тітку, але та вже виходила сама. Тільки Остапова тінь стояла біля розчавленої квітки. Брат торкав її носком ноги.

Знову лунко грюкнули двері, і я відчув, що мене пече материна рука.

— Розкажи, сину, — сказала вона.

Тоді бризнули в мене з очей сльози. Я дивився на матір, крізь водяну пелену її обличчя хиталося переді мною, рідне і співчутливе. З її темних очей виливалася велика любов, і саме це розв’язало мені язика. Я почав розповідати. Голос мій тік, як смутна вода, і вода ця заповнювала помешкання. Вікно, в яке я дивився, розповідаючи, було синє і без жодної хмарини. Цвіли у ньому рубінами вишні і стрибав коло тих вишень розтріпаний горобець. Чорний хрест рами стояв на тому непорочно синьому тлі. Журкотіла й журкотіла сумна вода моїх слів, вряди-годи я замовкав, щоб перевести подих, погляд мій спинявся тоді на чорному хресті, випивав трохи синяви і рубіну. Я знову набував сили, і знову журкотіла сумна вода.

Мати сиділа супроти мене непорушно. На одному із стільців бовваніла Остапова тінь. Пахло воском і глицею, і чути стало хрипкий

видих — дихала мати. Стала ще сухіша й темніша, хитала печально головою, і дві сиві сльози тріпотіли на її повіках.

— Бережися, синку, — сказала вона скрушно. — З усіх нас тобі треба берегтися найбільше…

До замирення

Та родина, проти якої ми постали, не була нам ворожа, старий Сокольський був навіть моїм хрещеним. Блукаючи по далеких краях, я згадував і їх: хлопців, з якими ріс, і їхню сестру, яка вже тепер заміжня, але колись вельми мене хвилювала. Але все це було там, у непроглядному тумані: тепер найбільше спричинився до ворожнечі я. Тому й вирішив піти до них, хотів заладнати нашу біду: того, що сталося, не вернеш.

Уже запала темрява, коли я рушив туди. Мене злякав місяць, що завис серед неба, холодний і зчужілий. На ньому, як завжди, змагались у вічному двобої брати, і я довго дивився на те змагання.

На душу ліг мені камінь. Я відчув неспокій і гризоту, навіть перехотілося йти туди, бо чи й кінчиться все добре? Але я мусив іти.

Звернув на леваду, щоб менше турбувати собак. Срібно вилискувала під ногами роса. Паркан, що розділяв містечко на дві половини, вигинався, як тіло довгого й мертвого змія. Валували собаки, чоботи мої були вже мокрі від роси, і я подумав, що така роса на погоду.

Знайшов чималу дірку й опинився по той бік. Пройшов повз якесь напівобгороджене дворище. Тут мені не пощастило — два пси люто вирвалися звідти і з голосним гавкотом кинулися до мене. Я не хотів здіймати гармидеру: пси попадали до моїх ніг з висолопленими язиками.

Я пішов далі. Палав жовтий місяць, а собаки валували голосніше. Здавалося, вони відчували небезпеку, начебто навідавсь у місто вовк. Я здригнувся на ту думку і наддав ходи.

Ворота обійстя Сокольських були зачинені, і я обійшов його, шукаючи лазу. Моя пам’ять підказала, що має бути з північного боку: ми користувалися ним хлопчаками. Я й справді знайшов той лаз, хоч був він замалий для дорослого. Але я розгріб землю руками і проліз у нього.

Скрізь було спокійно. Кілька хат світліло вікнами, двором ще ходили слуги, і я перечекав. Тоді прокрався до господарського будинку. Дім був обмазаний білою глиною і критий ґонтою. У вузьких вікнах світилися скляні, управлені в оливо, оболони[5]. Сам будинок стояв на високому підмурівку, і треба було стати на той підмурівок, щоб дотягтись до вікна.

Старий Сокольський сидів на ослоні і роззував чоботи, певне, готуючись спати. Я звів руку і тихенько постукав в оболону. Старий здригнувся, наче його вдарено, і з чоботом в одній руці підійшов до вікна.

— Хто там? — запитав глухо.

Я притиснувся лицем до оболони. Приклав вуста до шпарки і сказав:

— Це ваш хрещеник. Прийшов порозмовляти…

Жах розлився на обличчі старого. Він закричав і метнувся од вікна, все ще не випускаючи чобота з рук, вдарився у двері, і я зрозумів: все це даремно. Всі мої мирні потуги й настрої — все це місячний біль.

Я зіскочив з підмурівка і позадкував як затравлений звір. Захотілося раптом закричати й поперелякувати їх своїм криком.

Ішов через двір, і мені бачилося дворище спопелілим. Будинки лизав вогонь, і все освітлювалося сяйвом величезної пожежі. Люди й тварини, будівлі й дерева — все обвуглювалося і зникало.

Але це було тільки видіння. Наступної хвилі я уздрів, як на ґанок вискочило двоє синів Сокольського. Вони махали походнями[6] й кричали на ґвалт. Скрізь рипали двері, вибігали з них озброєні слуги. Запалювали смолоскипи, бігали і горлали.

Я відступав усе далі й далі. Сльози замерзли в мене на щоках, і я вирішив остаточно: не мені розрубати цей вузол. Я тут ниций. В мене залишився тільки один брат, у старого — двоє синів. Але каміння вже покотилося. Я знав закони гір, адже не раз блукав по них з Вітторіо та Бонтивольєю. Каміння тягне все, що може рухатися. Тоді гримить грім і несамовито мчить лавина.

Біля мого вуха пролетіла раптом стріла. Я всміхнувся. Дивно, що вони зовсім не лякалися мене. Було це безрозсудно — я міг би спопелити і двір цей, і людей. Гавкали спущені пси. Бігали з походнями люди. "Як діти", — подумав я гірко і притулився спиною до огорожі.

За межами обійстя я зупинився. Світив місяць. На ньому змагалися брати, і це було так само вічно, як зміна дня і ночі.

Там, за парканом, бігали і кричали люди. Там казилися пси, і люди зовсім забули про небезпеку. Були тільки мисливцями, запаленими сліпим вогнем, і через це безрозсудними. "Дай, Боже, їм розуму, — прошепотів я, — освіти їх вогнем своїм праведним, пробуди і заспокой!"

У цю бентежну прохолодну ніч, коли місяць там, угорі, так непокоїв мене, коли вилазка моя у ворожий стан так неславно закінчилася, я знову запраг самоти. Знав, що чекають мене вдома, але туди я прибуду тільки на світанку. Мені захотілося хоч на короткий час вийти з цього кола і трохи забутися. Зібрати розкидані думки і щось вирішити.

Світилася переді мною біла, порожня, щедро облита сяйвом дорога. Дзвеніли цвіркуни, широка тиша повила цілий світ. Спали кущі й дерева, спали пшениці обабіч дороги і тирса, я розчинявсь у цій тиші, наче сіль. І захотілося мені повернутися на те місце, де знайшов я нещодавно брата свого нещасного, захотілося вклякнути перед тими образами й помолитися.

"Коли все це закінчиться, — подумав я, — лишуся жити в тій пустиці. Дивитимуся, як сходить місяць і сонце, як росте зілля й трава. Слухатиму щебет пташок і мову листя". Мені хотілося схилити чоло перед великою тишею лісу й неба і пошепки до неї молитися. Хотілося ходити напівзаростими стежками, щоб не заростали вони зовсім…

Сидів на пеньку на узліссі. Поклав на коліна долоні, весь закоцюб під місячним світлом. Білочубий Пан покинув колись серед неба свою відрубану голову, а сам пішов шукати її в інші світи. Голова ця перекочується з одного краю неба в інший. Шукає господаря свого, так само, як господар її.

Зашаруділа коло мене трава. Жовтовухий вуж виставив чорну голівку. Нічні метелики кружляли навколо мене й цього вужа — палала в місячному світлі його голова. Миготіли довкола сині вогники світляків, наступної ночі стануть вони метеликами. Полетять струсити пилок на квіти, і квіти зав’яжуть у своєму суцвітті тугий плід…

Велика тиша приходила до мене. Десь далеко кричав деркач, забувши, що пора спати, і плив звідусіль теплий дух вистояного зела. Бур’ян і зілля звішували свої повні свіжого насіння голови. Прийде час, і ті голови розваляться від страху перед криком далекого, самотнього пугача — засіватиметься відтак уся земля. Я відчув раптом, що заскімлило мені серце: любив цю землю і все живе на ній. Благі сльози зросили мені щоки, а в груди повільно вповзала, як той вуж золотовухий, тепла й волохата втома.

Чернець

— Я зовсім утратив спокій, — розповідав чернець. — Ночами мені ввижалися загадкові обличчя — обличчя вбійників.

Я молився за них і за себе, прохав Бога, щоб він мене вивів із того кола заклятого, бо в тому, що відбувалося, не я був винуватий.

Не хотів навіть знати, що там у них сталося: людське кровопролиття не можна виправдати. Горе тому, хто порушить ту високу заповідь: не убий, — цього я колись зазнав на своїй шкурі.

Але він знову прийшов до мене. Той, котрого зустрів був я на узліссі, з утомленим обличчям. Того разу був він у простій одежі, а тепер у шляхетській. Я зрозумів: не проста це пташка, але пани завше такі. І не захотів його приймати. Кричав на нього, щоб забирався геть, мене лють так пойняла й обурення, що мало не вдарив я його. Він тільки зирнув зизо, але змовчав.

Обличчя в нього і справді було втомлене. І чудні мав очі. Ніколи не зустрічав я таких очей. Не міг витримати погляду його — все крижаніло всередині, а тілом перебігав незрозумілий ляк. Я ще кричав на нього, ще лаяв його і сварив, але все в мені раптом заціпеніло, і я замовк, розкривши рота: не міг уже ні кричати, ні сердитися. Я був у його владі. Тоді впав йому до ніг і оросив сльозами його чоботи. Уклінно просив залишити мою пустицю і піти собі геть.

— Не бійся, отче, — сказав він лагідно. — Не вчиню тобі нічого лихого.

Тоді я відступив від порога. Він зайшов досередини і сів на ослін, грубо збитий з паліччя. Я все ще стояв при вході, не зважуючись зайти до власної домівки. Тоді він знову зирнув на мене і всміхнувся. Я осмілів.

— Хто ти, дивний чоловіче? — спитав із трепетом у голосі. Він знову подивився на мене своїми чудними очима, здалося, вискочить мені з грудей серце, а тоді потупився.

— Хто я такий? — спитав здивовано. — Хіба я знаю? Мабуть, такий, як і ти, — бездорожник…

Це було дивне слово, і я не зважився розпитувати його далі.

— Не бійся, отче, — знову повторив він. — Перебуду в тебе цю ніч і піду…

Він сидів на ослоні. В печі палав вогонь, і він задумано підкидав у той вогонь полінячча. Дим вився по стелі і випливав у двері. Між брів у пришельця я помітив глибоку складку.

— Щось невеселі ви, пане, — сказав я, вже зовсім оговтавшись. — Може, прагнете відпущення, я можу прийняти від вас сповідь.

— Ні! — коротко відповів він, все ще дивлячись на вогонь.

Тоді я вийшов з пустиці, не бажаючи йому перешкоджати. Там, під деревами, ревно помолився Богові. Я сказав йому: "Господи, чому знову ставиш мене на цій дорозі? Це випробування мені чи цьому чоловікові? Коли йому, забери його з-перед очей моїх — не витримує того моя душа. Хочу уповати тільки на тебе, бо інакше чи й буде в мене сила спастися?"

— Я не даремне спасався, пане, — сказав чернець возному. — Був у мене не один гріх на серці. Але я вирішив покаятися і прийняв на себе покуту. В мене в тій пустиці Божий дух вселився, пане. Я спокійно й гарно жив у тому лісі, ніхто мене не турбував, і я нікому не набридав. Але шляхи Господні важко передбачити, бо все раптом перекинулося з ніг на голову…

Горів тоді на небі занадто яскравий місяць. Я встав і подивився у бік пустиці. Було там тихо. Обережно підкрався туди і почув, як він хропе. Так, пришелець спав. Звалився на мою постіль, не турбуючись, чи є де спати мені, і хропів.

Тоді мені стало зовсім порожньо в грудях. Я побачив голе його горло, і божевільне бажання стьобнуло мене. Це знову знівечило б моє життя, але тоді я горів від обурення. Адже прийшов цей зайда, випер мене з домівки і розвалився паном на моїй постелі.

Його горло біліло перед моїми очима, і я намагався забути, де лежить мій ніж. "Це нове випробування для тебе, — почув я шепіт позаду. — Звільнися від нього. Страшного злочинця знищиш і сповниш тим Божу волю".

Я зняв з вогню горщика, вийшов надвір і став їсти свою кашу. Їв я довго, старанно розжовуючи, начебто була то не каша, а погано просмажене м’ясо.

Зрештою я тяжко над усім замислився. Думав про те нашіптування, чи від Вишньої воно сили? Може, цей мій потяг і бажання — ті ж таки диявольські зачини?

Я знову зайшов до пустиці. Але пришелець уже не спав. Сидів на моїй постелі і дивився пильно й чудно. Я перелякався. Хтозна, як воно трапилося, але я знову впав перед ним на коліна і простяг руки. Тоді він засміявся. Хрипко й сумно.

— Залиште мій дім, — попросив я його жалібно.

— До тебе приходять лихі думки, отче? — спитав він без пошанівку до моїх ветхих літ.

Я кивнув.

— Боїшся жити з людьми?

— Так, — витиснув із себе я.

— Чому?

— Не моя воля, — сказав я покірно. — Залиште мій дім, пане.

Він зирнув на мене так, що я мало не втиснувсь у землю, і сказав, повільно цідячи слова:

— Мене ти не зможеш убити! Чуєш, отче?

Я закляк. Якимсь невідомим чином відкрилися йому мої думки. Припав до його ніг, але він ударом чобота відкинув мене до протилежної стіни.

— Може, нас переслідує одна доля, отче, — сказав він жорстко. — Ти ж бо, як і я, бездорожник!

— Я уповаю на Бога, — пробурмотів я.

Він устав. Ще раз зирнув на мене, а тоді ступив до дверей. Мене пройняло холодним вогнем. У прочілі він зупинився і обернувся.

— Нелегко себе дурити, отче? — спитав. — Чи ж бо вдається?

"Будь ти проклятий!" — сказав я подумки і перехрестився.

Він пішов. Решту ночі я не міг склепити очей. Боявся, що він повернеться і тоді вже не радітиму так, як тепер. Я впав на долівку і заплакав. Я благав милосердя, але навколо стояла така тиша, що мені в голові дзвони заграли. Я злякався цієї тиші і вдруге покинув пустицю.

На дорозі

— Гей, Вітторіо, — сказав я, ідучи порожньою дорогою. — Чи бачиш ти, як усе непросто? Не можу знайти місця, де побув би у затишку хоч би цю ніч. Треба мені вже повертатись у світ тих пристрастей і того болю.

Я йшов через поле, дорога під місяцем світилася, довкола розливалося мерехтливе срібло, все в тому світлі завмерло, пойняте великим сном. Вряди-годи над головою пролітали кажани, і я чув сухий скрип їхніх крил. Начебто обсипався на мене пісок ночі; холодне розлите срібло чи, радше, оливо заливало мозок, і я теж олив’янів на цій дорозі під цим місяцем. Втоми я вже не відчував, мені хотілося отак іти безконечно.

Я озирнувся. Біля мене йшов Вітторіо, а збоку бігла лисиця. В цьому світлі хутро її вигравало срібними іскрами, очі світилися червоними вогниками. Запалювалася дорога і трава обабіч: світло перетрухлого дерева чи болотяні перелесники. Стрибали вони коло мене, а кілька з них сиділо у Вітторіо на простягнутій долоні. Він розглядав їх, і обличчя його було здивоване.

— Хочу втекти від усього цього, — сказав я.

— Дивись, — мовив Вітторіо. — Це ті вогники, що ти їх шукав.

— Коли повернуся туди, хтозна чим усе скінчиться…

— Ці вогники манять і манять, — казав задумливо Вітторіо. — Не може чоловік опиратися тій силі…

— Дивна річ, мене не тягне до рідного дому. Чує моя душа, доведеться знову починати все спочатку.

— Загаси ці вогники, — попросив Вітторіо. — Вони печуть мені долоню. Загаси місяць — місяць не потрібен землі, їй потрібне тільки сонце…

— А коли я туди не піду, там може статися нещастя.

— А може, вже й сталося, — усміхнувся загадково Вітторіо.

— Ще нічого не сталося! — закричав я.

— Ночі землі потрібні, а місяць — ні. Місяць тільки розводнює ніч, імітуючи день. Він будить убивць і блаженних.

За нами бігла лисиця. Зняла писок угору і тонко загавкала.

— Годі мені розрубати цей вузол, — сказав я.

— Кожен із нас, — уже шепотів Вітторіо, — потайки гадає, що він безсмертний. Але на кожного приходить час, тоді думає він про двох братів, які дубасять один одного там, на місяці. Дивно це мені, друже, адже коли розібратись, винуватих поміж них нема.

— Я не хочу туди йти, але не можу не йти, — сказав я, наддаючи ходи.

Дорога заводила мене все далі й далі. Біла й залита місяцем. Дорога, вимощена перетрухлим деревом, яка палала так само яскраво, як і місяць.

Характерник

— Я його бачив, коли він стукав до старого у вікно, — сказав характерник. — Але тоді я не на жарт перелякався…

Страх охопив мене, коли узрів я його перед тим вікном. Мені здалося, що він щось замислює на старого. Я й справді почув, як той крикнув. Треба було чимось зарадити, і я кинувся на той бік господарського дому й постукав. У шибу визирнув наймолодший Сокольський.

Зайшов у дім, і в цей мент почули ми крик старого. Вискочив у сіни, на ньому лиця не було — очі вибалушилися, а на губи вибилася піна.

— Він прийшов, він прийшов! — загорлав старий несамовито.

— Хто прийшов? — не втямив нічого наймолодший Сокольський.

— Убивця братів вашої милості, — сказав я.

— Ти теж його бачив? — спитав задихано старий. — Я подумав, що мені ввижається.

Я кивнув. Увесь дім уже збудився. Наймолодший Сокольський так розлютився, що я здивувавсь. Вони запалили з братом походні і наказали слугам спішно зброїтися.

Було трохи смішно дивитися на їхнє завзяття — що значила зброя супроти того, хто володіє нелюдською силою? Але вони, здається, знавісніли зовсім. Вискочили всі гуртом у відчинені двері — було в дворищі порожньо і спокійно. Старий ніяк не міг отямитися, він стояв на ґанку, поки сини із слугами нишпорили по всіх закапелках, і в нього трусилася нижня щелепа. Було спущено собак, і я теж уключивсь у цю веремію.

Наймолодший Сокольський, здається, зовсім втратив глузд. Натягував тятиву і пускав у всі боки стріли. Це вже зайве, бо чарівника ніде не було. Та й приходив він, очевидно, не для того, щоб убивати Сокольських. Я сказав про це старому.

— Що ж йому було треба? — холодно запитав старий.

Я знизав плечима. Щось йому було треба.

В цей мент надійшов наймолодший Сокольський.

— Знайшли? — запитав старий.

— Наче у землю провалився!

— Не міг же він перелетіти через паркани?

Мені знову стало смішно.

— От бачите, — сказав загонисто наймолодший Сокольський. — Не такий страшний чорт!

— Він мій хрещеник, — сказав мені старий, утираючи з лоба сажу від походні. — На мене він руку не міг підняти…

"Чорт і справді не такий страшний!" — подумав я і всміхнувся.

Над двором висів великий повний місяць. Я задивився на цей місяць, в голові мені помалу вияснювалося.

— А що б на це сказав ти? — повернувся до мене старий. — Мусиш знати більше, ніж ми.

Лице моє запломеніло — старий визнавав мою силу. Я знову зирнув на місяць — стояв він серед неба ясний і вмиротворений.

— Треба поворожити, — сказав я зумисне непевно, хоч уже давно знав, що їм відповім.

— Поворожи! — згодився старий. — Щоб знову не вскочити в халепу.

Я взяв у слуги походню і пішов через двір. Жовтий вогонь хитався в мене над головою, і від того тінь моя потворно заплигала під ногами.

Я спинився серед дворища, встромив походню в землю і завмер, виструнчуючись до місяця. Знав: усі вони з’юрмилися на ґанку і дивляться на мене. І я вирішив похизуватися перед ними.

Повільно захиталися у мене стегна, я почав помалу підстрибувати, а тоді пустивсь у танок. Закрутився навколо походні: здалося мені, розростається вона у велику вогняну квітку — вогонь серед неба, подумав я, він палить усе і всіх, він, як місяць, але не такий холодний — це справжній вогонь.

Я схопив походню і захитав нею, немов погрожуючи небові й місяцю. Довкола сипонули іскри, засвітились у траві, як самоцвіти. Тоді я жбурнув походню на землю і, дико скрикнувши, почав топтати її. Іскри сипалися з-під ніг віялами, а я і справді розшаленів. Веселий сказ трусив моїм тілом, і це передавалося туди, на ґанок, де пороззявляла роти легковірна юрба.

Останні іскри зітліли в траві, я опустився на коліна і повернувсь до тих, що завмерли на ґанку. Німо палали походні, і, як найбільша походня, горів місяць. Я вдарив кілька земних поклонів і припав щокою до трави, відчуваючи її вільжисту прохолоду. Лежав якийсь час, а тоді рішуче звівся. Повільно пішов назустріч тим цікавим очам, і в погляді в мене палахкотів вогонь.

— Ваша милість мають рацію, — сказав я, кинувши перстом у наймолодшого Сокольського. — Це справді так: не такий страшний чорт, як його малюють! Він має велику силу, той чарівник, але вона, як і все у світі, обмежена. Свідчу небом, — я звів угору руки і потрусив ними, —

має він силу проти кожного з нас, але слухайте всі! — я кричав так, що, думав, зірву собі голос, — його сила ниця супроти юрби!

Багатоголосий погук покрив мої слова, і я відчув, як піднімають мене вгору сильні руки і кидають у повітря, — пиха, яка зродилася в мені під ту хвилю, захитала світ.

На дорозі

Я йду порожньою дорогою, за мною, як собака, біжить сріблисто-сива лисиця, а над головою висить місяць. Сюрчать цвіркуни, в обличчя віє густим спокоєм поснулих полів. Їхня розмова стає бажана мені — це втишує неспокій і кладе на душу той мир, якого я давно вже прагну. Справді-бо, ось він, цей мир: відчувати під ногами дорогу батьківщини, чути дух рідної землі і смак та запах заснулого поля. Віддалік шумить ліс, в таку ніч він теж оповитий дивним зачаруванням і теж шепоче про мир. Мир — це і є така ніч, хай маю над головою я небо, а не дах рідної хати. Тільки місяць турбує мене, він як більмо на великому оці неба, на ньому сплелись у дикому і нерозумному ґерці брати. Неначе падає у ніч меч двосічний, списи холодного проміння над мирними полями будять кажанів та цвіркунів. З лісу долинає голосний згук пугача. Той згук відлунює у свідомості щемким болем. Але я й справді хочу миру. Проганяю навіть лисицю, як проганяють додому собаку, котра ув’язалася за хазяїном, — проганяю спогади про мій справжній гріх. Беру грудку землі й кидаю в неї. Лисиця зупиняється. Вона освітлює мене червоним поглядом, і я нахиляюся за другою грудкою… Лисиця задкує. Вишкірює білі холодні зуби, і я втретє кидаю в неї грудкою. Тоді вона сходить з дороги в густу траву. Я йду далі, намагаючись пізнати злагоду ночі і зела, але лисиця не покидає мене. Вона біжить понад дорогою, ховаючись у траві. Тоді я нахиляюся знову за грудкою. Але раптом відсмикую руку: замість грудки пальці мої натрапили на холодне слизьке тіло. То жаба-ропуха, яку теж розбудив цей місяць. Мене проймає жах. Кидаюся чимдуж бігти, серце шалено калатає в грудях, а лисиця мчить за мною по придорожній траві. В неї червоні очі, і я відчуваю, що ніколи вже не звільнюся від її переслідування.

Втікач

Ранок приніс утікачеві полегшу: йому вдалося відпочити. Він вийшов із хати — лежало на овиді велике ранкове сонце. Земля вкрилася легенькою памороззю, і все довкола блищало тисячею спалахів. Весь простір грав і світився: срібні дерева, кущі і срібна земля.

Він повільно пішов по цій срібній землі, і його босі ноги залишали після себе чорні, жовті й зелені сліди. Чорні там, де була земля, жовті — на листі, а зелені — на траві.

Він ішов не озираючись. Не чув за собою погоні, але й не бачив попереду білостінної хати і двору, де зібралася вся його родина. Була тільки ця срібна земля, порожній простір без вітру і пташок, а на яскраво-синьому небі горіло червоне сонце.

За цю ніч він змінився. Його виснажене обличчя було оторочене світлою бородою, а на голові сріблилися сиві пасма. Очі запали, але дивилися м’яко й тепло. Він не помічав, що ступає по паморозі, — ноги його не відчували вже холоду. Груди високо здіймалися — дихав утікач спокійно й глибоко.

Вряди-годи він зупинявся, наче роздумував, куди йти, і знову плів за собою вервечку кольорових слідів. Від великого світла, яке лилося звідусіль, постать його на тлі білих горбів, здавалося, розчиняється серед цих тисяч холодних іскор. Одна його рука стискала й розтискала кулак, а друга безживно звисала вздовж тулуба.

Він зупинився біля дерева, яке ще не скинуло пару листків. Один з листків зірвався й, прокресливши коло, ліг йому під ноги. Засвітився непорочною жовтизною — з ока втікача виповзла сльоза, але відразу ж замерзла. Він уперше озирнувся — не на свої сліди, а на сонце. Кругле й негаряче, воно не сліпило очей.

Втікач повільно чвалав далі. Сходив на крутий горб, і йому важко стало дихати. Спинився й довго перепочивав. Кольорова вервечка слідів тяглася під гору в’юнистою смужкою.

Знову ішов і знову хитався довкола іскристий світ. Тільки на горі він зупинився вдруге. На всі боки розстелявся дивовижно безлюдний простір. Покритий памороззю, він палав, мінився і грав.

Втікач скам’янів. Замерзла сльоза на його щоці відтанула і поповзла до кутика вуст. Велика тиша гойдала втікача, великий спокій ліг йому на душу. Ласка й мир світилися в його зорі, а довкола холодно і величаво промінилася земля…

Тоді знову почувся далекий тупіт. Втікач різко озирнувся, але навколо було так само порожньо. Обличчя його спотворила гримаса, і він почав спішно підійматися на ще вищого горба. Там, на тому горбі, розійшовся туман, що вкривав вершину, і він знову побачив перед собою білостінну хату, криницю і подвір’я. Ще рано, тож на подвір’ї не було ні душі — тільки вився вгору тонкий синій струмінь і спалахнуло раптом, гостро вистріливши назустріч йому, маленьке кругле вікно.

Характерник

Ми пішли на них тієї-таки ночі. Людей зібрали багато, і не всі були високих цнот. Пахло розбоєм і грабунком — половина нашої ватаги могла б за гроші й у вогонь полізти.

Ми пішли до левади і легко прокралися на ворожу половину містечка. Наказано було не здіймати галасу, а заповзятливих собак душити петлями. Ми відчували піднесення, навіть я, бо після того ворожіння з походнею упевненість вселилася в мене, і я починав вірити у власну облуду.

Ми досягли замку наших ворогів у тиші. Нападу тут не сподівалися: ворота хоч і були зачинені, але сторожа спала. Ми розставили зусебіч людей, а кілька найвідважніших перелізло через паркани. Жоден із сторожів так і не здійняв ґвалту, ворота відчинили, і ми всі безшумно зайшли до двору.

Оточили дворище й почали відразу бити вікна в господарському домі. З дзенькотом сипалося скло, хтось уже підпалив хазяйський дім, щоб викурити їх звідти, як пацюків.

У домі заметушилися. Я завмер, безсилий стримати шалене серцебиття: зустріч із чарівником не віщувала нічого доброго. Слуги закричали тим, у будинку, щоб виходили. Будинок палав, але звідти не виходив ніхто. Старий наказав виламувати двері.

Довкола сипалися іскри і гоготіло полум’я. Горіли вже й хати слуг, звідти долинали розпачливі вигуки — наші зарізяки робили своє діло. Лиха радість гойдала моє нутро. Хай вони б’ють одне одного, ці пани, міркував я, чим менше їх буде на землі, тим ліпше!

Двері господарського будинку були міцні, і ми вивалили їх тільки тоді, коли зайнявся полум’ям весь дах. Наші відчайдухи кинулись усередину й почали витягувати звідти добро. Всі бігали зачумлені і запалені дикою пристрастю руйнувати. Нарешті з полум’я було викинуто одного із Станьків. Вимахував шабелькою, але до нього кинулося кілька хлопців. Він заточився, ударений довбнею, і впав — був то якийсь їхній кревний.

Тоді ми побачили й стару. Вона вийшла на ґанок і спинилася на ньому, горда й незворушна. Сиве волосся було розпатлане, а закіптюжене обличчя відважне й величаве. Вмить кілька слуг схопило її за руки й поволочило до старого Сокольського.

Той стояв серед двору й байдужно дивився на цей рейвах. Стару кинули йому під ноги, і вона виплюнула згусток крові.

— Будь ти проклятий! — крикнула вона, і Сокольський щосили вдарив її чоботом.

— Де спряти? — захрипів він.

— А сколіла б я, ніж сказала тобі це, вбивце! — гукнула безстрашно стара.

— Хто із нас правий-винуватий, розсудить Господь, — сказав Сокольський. — А ваше гніздо вже в попелі, і не допомогли вам ніякі диявольські штучки. Я присягнувся, що пущу вас із вітром, і Господь допоміг мені в цьому. Ну, то де спряти?

Тоді стара плюнула знову. Кривава слина впала на чобіт старому, і він оскаженів. Почав періщити жінку вздовж і впоперек нагаєм, стара качалася по землі, але не репетувала. Довкола зібралося кілька слуг і реготалося. Зрештою стара смикнулася й заспокоїлася.

— Води! — наказав Сокольський.

Слуги побігли по воду, а в цей мент просвистіла стріла і вп’ялася старому в груди. Він вхопився за неї обома руками, але ввійшла вона надто глибоко. Сокольський захитався й вирячив очі.

Всі забули про стару й кинулися шукати злочинця. Зрештою той не тікав. Це був найменший Станько — хлопчак років чотирнадцяти. Він тримався сміливцем, але коли його почали бити, страшно кричав. Один із братів Сокольських змахнув шаблею і поклав його собі до ніг…

Дворисько палало вже на повну силу. Стару відливали, і вона заворушилася.

— Де спряти? — нахилився до неї наймолодший Сокольський.

Стара кинула на нього каламутний погляд, і з грудей у неї вирвався хрип, схожий на регіт. Наймолодший Сокольський ударив її буком, і вона затихла навіки.

— Це ти даремно, — сказав йому брат. — Треба було б засипати їй за шкуру жару…

Про чарівника ми забули й думати. В поспіху й колотнечі ніхто з нас не згадав про його силу і про його помсту. Один тільки я позирав навколо, і тривога не давала мені спокою. Його в замкові й справді не було, і саме це найбільше мене тривожило.

Валували в містечку собаки, люди вже попрокидалися, але боялися підходити до замку. Ми були безпечні, окрім того, частина ватаги вже подалася грабувати й палити туди. Спалахували пожежі, і я вирішив, що варто мені звідси відійти.

В цей час здійнявся вітер. Всі раптом завмерли. Холодний, крижаний подув війнув на пожежу, і вогонь начебто присів до обгорілого дерева. Од того відразу потемніло, а місяць розгорівся так сильно, що ми всі в його сяйві стали схожі на мерців. Тут ми й побачили чарівника. Стояв на вежі, облитий тим моторошним світлом, і ми всі чимдуж кинулися врозтіч.

Пожежа

Я раптом побачив, як край неба спалахнула заграва. Зарожевіли хмари на небі, і я отерп, вражений жахливим здогадом.

Я повертавсь у своє містечко. Глухий біль стис мені груди, і я кинувся бігти. Але тої ж хвилі зупинився: стисла мене ядуха. Стояв на нічній, порожній дорозі і важко дихав. Валували і вили пси, здавалося,

то сама ніч валує й виє. Над головою хмарою пролітали кажани, що покидали місто. Я побачив їхні блискучі, червоні очка, їхні писки і почув шерхіт їхніх крил.

Лисиці коло мене вже не було. Я пішов далі: простір і тиша, воля і спокій лишилися за моєю спиною. Я вже ніколи до них не повернувся. Хай живе там ніч і бігають лисиці; я вже не міг жити в такому світі. Груди мені розпирав розпач, лихі передчуття знову погнали мене, і я біг, задихаючись і плачучи, — поступово ставав, мов натягнута тятива.

З містечка тікали люди. Тягли нехитре майно, і в них були перестрашені лиця. Місяць і пожежа освітлювали все так, що видно було, як блищать у людей білки очей.

— Це що, татари? — зупинив я одного з утікачів.

— Які там у біса татари?! — без пошанівку до моєї шляхетської одежі сказав він. — Свої зчепилися…

— Що там сталося? — схопив я його за барки. Але він вирвався з моїх рук.

— Не чіпляйтесь, пане! — закричав. — А коли такі цікаві, підіть гляньте самі!

— Пани б’ються, а в людей чуби тріщать, — кинув якийсь втомлений чоловік, проходячи мимо.

— Куди ж ви йдете, люди? — гукнув я з відчаєм.

Але мене ніхто не слухав. Люди йшли і йшли. Місяць і пожежа робили їхні постаті моторошними. Тягли на плечах клунки, котили перед собою візки, дехто був на конях чи з возом. Все це пливло повз мене, як розтривожена повільна річка, і я відчувся раптом дивно неприкаяним.

Тоді я знову закричав, бажаючи спинити їх. Кричав, що помщуся за їхнє горе, за наругу та сльози. Але мої слова потонули в гомоні й шумі. Ніхто мене не слухав, і я зрозумів: річка, розбуджена повінню, не зупинить своїх хвиль, доки не знесе все, що її розтривожило.

Я увійшов у розчинену браму. Мене минали й минали люди — пожежа вже охопила, здається, ціле містечко. Ставало гаряче. Я почув, як тріщить вогонь, як гостро дихає на мене вогняний смерч, і мене пойняв цілковитий відчай. Я кинувся до нашого обійстя. Тут бігали сірі постаті — я швидко видерся на сторожову вежу.

Все дворище палало. На траві валялися безладно розкидані трупи, а я начебто здобув особливу здатність бачити. Побачив мертву матір свою і брата. Коло ґанку лежала моя тітка, а трохи осторонь брат у перших. Я побачив мертвого старого Сокольського і мертвих наших слуг. Наймолодший Сокольський стояв серед двору і щось наказував кільком розбишакам.

Тоді в мені збурилася кров. Я напружився — здійнявся шалений вітер, і все почалося знову. Тіло моє стало, як шабля, блиснув в очах моїх холодний вогонь; люди, котрі бігали по залитому червоним полум’ям подвір’ї, раптом зупинилися, неначе правцем биті, а коні їхні поперетворювались у чорні барила. Я побачив перед собою обличчя одного з Сокольських, а тоді ще одного — вони напливали на мене з разючою швидкістю. Роти їхні пороззявлялися у смертельному жаху, холодний вихор мчав через двір, збиваючи полум’я, і я зовсім закам’янів, здіймаючись вище й вище на знайому мені хвилю. Звідусіль напливали на мене обличчя розбишак, я тримав їх якусь мить у визорі й відпускав — валилися вони, як глина із кручі. Очі мої лили розтоплений метал, а душа освітилася голубим сяйвом. Я начебто висів у повітрі над румовищами рідного обійстя, де в химерних позах позастигали постаті напасників. Вогонь уже майже пригас, і я знову побачив обличчя матінки своєї, було воно освітлене червоними вигравами; біль мій став нестерпний. "Так, ця тризна, мамо, дуже кривава, дуже вогняна, і годі все те спинити". Величезний червоний чоловік у золотих риштунках з

червоним пишним волоссям ішов через двір. "Не я, мамо, послав цей смерч на місто — всі ми приклали до цього рук". Червоний чоловік зупинився серед двору, повернув у мій бік лице й дивився незмигно. "Може, ми й не винуваті, мамо, але так сталося. Я роблю те, що має робити ваш син". Червоний чоловік присів коло матері, нахилився над нею і зиркнув їй у вічі. Тоді встав різко, і його волосся замаяло ще яскравіше — обійстя палало.

Серце в моїх грудях калатало. Жах панував довкола мене. Білий, як вогонь чи місячне сяйво. Навкруги танцювало безліч облич і безліч вибалушених очей. Одне, друге й третє — наче біла машкара, що летить страхати кажанів; біле тісто, з якого уже нічого не спечуть. У тому тісті горять жарини, волають чорні роти, і крик той летить угору і щезає там.

Я порожнів, як глек, з якого виливають воду, як здупліле дерево, з якого вилетів рій, винісши з собою і весь мед. Обидва Сокольські лежали мертві, а їхні слуги біля них. Ще тільки невеличкий гурт перелякано метушився по подвір’ї. Але за мить і ці попадали один за одним…

Аж коли побачив порожнє дворисько, зійшов я додолу. Ступав по столоченій, закиданій головешками траві, і мені було важко йти. Здавалося, не витримати цієї напруги, я теж звалюся поміж цих трупів і навіки заплющу зболілі очі. Але я йшов. Хотів віддати останню шану тим, хто був для мене на цій землі найрідніший і кого я не зумів оборонити.

Мати дивилася широко розплющеними очима кудись у небо, і обличчя в неї було червоне від пожежі. "Мамо, — прошепотів я, вклякнувши, — як це сталося, мамо? Це я, я не оберіг вас, мамо!"

Але мати не могла відповісти. Я взяв її голову й притис до грудей. З очей мені полилися сльози.

— Мамо, — сказав я. — Видить Бог, я не хотів цього!

Мати була холодна, і я не мав права її турбувати. Обережно поклав на траву й прикрив їй повіки.

Біля нас сиділа й вила, наче пес, лисиця. А може, то й справді був пес, зараз уже байдуже. Мені й самому захотілося завити, просячи в неба милосердя.

Ледве звівся на ноги і підійшов до братового в перших тіла. Був розсічений шаблею, але обличчя було чисте й нерушене. Я прикрив очі і йому.

Сліз у мене вже не було, тільки знесила. Встав і, переставляючи, як колоди, ноги, побрів подивитися на малого. Лежав, дивно підвернувши голову, і коло нього вогко блищала червона калюжа. Очі були заплющені, а руки стисли лука.

— Ви боролися, мої милі, — прошепотів я. — А от я не встиг…

Навколо потріскував вогонь, обличя моє аж пересохлося від того вогню. Був я дупластим деревом, що вже згодилося на смерть. За мною пленталася лисиця, і я, схопивши головешку, жбурнув у неї. Головешка пролетіла біля її голови, але не злякала. Лисиця дивилася на мене червоним лютим поглядом і гавкала.

І мені здалося, що з ночі, з тої розколошканої темряви, котра товчеться там, над головою, злетів раптом кажан і з маху впав мені на голову. Я рвонув його обома руками, видираючи жмутками волосся, я кричав і плакав. Шматував його й себе, вив на той вогонь і на біль, що терзав моє нещасне тіло, рвав на собі одежу, очі мої стали гарячі й порожні, вуста потріскалися, по лобі спливали червоні струмки поту і крові, а кулаки безсило махали над головою, чи то погрожуючи небові, чи просячи у нього милосердя.

Біля мене все ще гавкала лисиця, в цей мент затріщав наш дім і обвалився, метнувши вгору жахливим снопом іскор. Сипався на землю вогняний дощ, і я трохи отямився. Загорілася одежа на тітці й братові, я кинувся рятувати їх. Переносив на середину подвір’я, збивав полум’я голими руками, не відчуваючи ні болю, ні жару. Стискав попечені п’ястуки і знову ними махав.

Тоді й сталося те диво з див. Повільно спустився додолу місяць і ліг на подвір’ї. На ньому сплелись у смертельній боротьбі брати. Зіскочили з місяця, котрий димів серед двору, як велетенський казан, і покотилися по перетовченій, перепаленій траві. Били і рвали один одного, їх обсипало іскрами, і вони вже палали, як два смокоскипи, але не припиняли боротьби.

Крик мій висів, наче крицева нитка, якій уже несила тоншати. І я знову жбурнув головешкою, але цього разу в братів отих шалених. Пролетіла вона в повітрі, креслячи вогняне коло, і впала на лисицю, що звела писок до неба і тужливо вила. Високий синій вогонь злетів угору і затанцював: лисиця згоряла в моїх очах, наче була намальована на папері.

Втікач

Здається, він опритомнів. Подивився навколо каламутним поглядом і почав натужно згадувати, де він. Однак голова його була порожня, очі боліли — втікач так нічого і не згадав.

Тоді він роззирнувся. Понурі сірі стіни, маленьке заґратоване віконце вгорі… Не розумів, як потрапив сюди і що це навколо нього. Знову спробував згадати: якісь обличчя, писк чи шепіт, вогонь; біля нього сидить півпрозора тінь із надто довгими руками і з обличчям пугача; осінь сипле у вивалене вікно жовте мокре листя — все це жило у глибині мозку, начебто химерно вийняте з цього світу… Вибите вікно пустиці, дощ, який сіється і сіється; він лежить на долівці, шарудить сухе листя,

тліє коло нього пригасле вогнище, тупіт коней, що наростає і наростає: за ним, певне, женуться. Мовчазні вершники шалено стьобають коней, їх багато — цілий простір усіяний тими вершниками. Попереду мчать четверо, всі широколиці і з рудим волоссям, а веде їх чорний рукань. У нього не обличчя, а маска пугача, і кричить він розпачливо, як той-таки пугач.

"Ще трохи, і вони спіймають мене, — думає втікач. — А я не маю вже сили бігти!"

Перед ним лежить вузька, крута дорога, і він натужно по ній іде. В голові в нього запаморочилося, ноги мліють, але він іде і йде, долаючи крутий підйом.

З одного боку і з другого простирається поле. Паморозь уже розтала, і все навколо зробилося сіре й вимокле. Де-не-де ростуть порожні колоски, але найбільше на цьому полі бур’яну і трави.

В маленьких видолинках, куди не потрапляє сонце, ще світять сиві латки паморозі, а коли він переходить через них, трава під ногами хрумтить.

Дорога пішла зовсім круто, і він уже просувається, допомагаючи собі руками. Зупиняється вряди-годи: небо тоді для нього покривається зірками. Він чекає, поки зникнуть ті зірки, інколи сідає на камінь і дивиться в долину. Вже видно й вершників: мріють удалині, наче ляльки. Сидять не на конях, а на пацюках, і втікачеві дивно, що так голосно дуднить під тими пацючими лапами земля.

Тоді він знову дереться по крутосхилові. З-під ніг випадає жорства і котиться вниз, зачіпаючи іншу. Босі ноги його кривавляться, але він уже давно не чує болю. Закушує губу й лізе, хапаючись руками за рідкі кущі бур’яну.

Обличчя у втікача вкрите потом і брудом. Рот широко розтулений, а очі вибалушені. Коліна теж сочаться сукровицею — лізе він і лізе. Вряди-годи безсило падає на землю і віддихується. Він думає, що на такий крутосхил не виїде жодний вершник, але боїться запізнитися. У грудях у нього грають хрипки, а сонце сіло на карку, наче дитина на батьковій шиї, і ласкаво поганяє його батіжком.

Зводить голову: йому вже недовго бігти. Онде вона, мета його — світить білими стінами дім, критий свіжою соломою. Надворі, на свіжо-зеленій траві лежить розкладений сніданок. Біля воріт стоять батьки його, брати, сестра і тітка — всі мовчки дивляться в його бік. Серед двору валяються пилка й сокира, лежать порізані й непорізані колодки, а біля повітки в кілька рядів викладено кринички з жовтих полін. Він уже й зараз відчуває: у дворі пахне молоком, адже дивиться в його бік і біла корова, пахне там свіжозвареним кулішем, тирсою і сосною. Пахне там і хлібом, який лежить покраяний на білій полотнині, — вони всі мали б давно сісти до трапези. Але стоять біля воріт і дивляться, в усіх напружені від чекання обличчя, ніхто з них не усміхнеться, хоч у поглядах їхніх тільки і є, що співчуття.

Йому вже несила дертися по крутосхилу, він падає на живіт і повзе. Десь далеко-далеко за його спиною мчить знавісніла погоня, тільки копита цокають, мов дерев’яні закаблуки. Дзвенять жайворонки, а висока жінка на недалекому полі спокійно дов’язує останнього снопа.

Характерник

— Так, я бачив це все, — задумливо сказав характерник. — Волею долі я залишився серед тої колотнечі живий. Пережив тоді таке, що й досі не можу отямитися. Я зрозумів, який то великий бич — гординя людська. Тоді ж… тоді я забився у собачу буду, і це врятувало мене від його жахливих стріл.

— Чи були то насправді стріли? — запитав возний.

— То був вітер. Вітер, котрий миттю вбиває. О, то був справдешній чарівник!..

Я затулив голову руками і не бачив нічого, що робиться там, на подвір’ї. Чув тільки тріскотіння вогню і страшні покрики людей. Жах сплавив мене у грудку, і я волів заціпеніти тут навіки, ніж визирнути назовні. Врешті я втратив зовсім тяму, а коли опритомнів, було вже тихо. Мені стало спечно в тій буді, і я виповз назовні. Навколо палахкотіла пожежа, здавалося, горіло навіть небо. Я лежав, розтуливши рота, і важко дихав: чавила ядуха, але саме вона привела мене до пам’яті.

Звівся на коліна й побачив його. Ходив по подвір’ї, і в нього було таке несамовите обличчя, що мене пробрав ще більший ляк.

Він не завважив мене — був заклопотаний, і я проговорив подумки кілька заклинань, відвертаючи його увагу від себе. В руках у нього був заступ, він роззирався, наче шукав зручного місця, а тоді почав копати. Мені світ закрутився в очах, і я ліг. Над головою миготіли червоні кола, іскри сипалися зусебіч, і я трохи підповз, щоб не загорілася на мені одежа.

Нарешті я знайшов безпечну місцину і знову зирнув у той бік, де чарівник копав. Був уже по коліна в ямі; я спершу не міг дібрати глузду, що це він робить. Лежав, заплющивши очі, і відпочивав.

Неподалік я побачив барило і зрадів: там могла бути вода. Я поповз туди. Справді, в барилі було повно іржавої рідини. Занурив обличчя, і, хоч вода була тепла й смердюча, мені полегшало.

Але напитися цієї води я не зміг. Я сів, обіпершись об барило, і спробував роздивитися докладніше. Чарівник уже був по пах у ямі, довкола валялись у безладді трупи, яких годі було пізнати. Деякі з них добряче обгоріли. Всі будинки дворища палали яскравим полум’ям.

Пожежа охопила, певне, й містечко, бо й там, поза межами замку, буяв вогонь.

Поверхня барила була прохолодна, і це приносило полегшу. Обличчя моє швидко висихало. Тоді я знову вмочив голову в іржаву рідину. Мало не виблював, але мені таки полегшало.

Чарівник тим часом копав. Земля вилітала з-під його рискаля з такою силою, що пісок падав аж біля мене. Був він по пояс у землі, і мені на мент здалося, що він хоче поховати живцем самого себе. А може, рятується так від навісної задухи, яка все попелить і нищить?

Було моторошно дивитися, як він копав. Кілька разів, щоправда, зупинявся, але для того, щоб жбурнути в когось грудкою. Жбурляв він в один і той же бік, і я збагнув — йому щось ввижається.

Довкола було порожньо, я навіть подумав, що він знавіснів. Уже був по груди в ямі, коли земля перестала вилітати з-під рискаля. На хвилю він зник, і мені на думку спало, що він викопує чи ховає родинні їхні спряти. Я весь напружився і заповз за барило, щоб він випадково не уздрів мене.

Але я помилився. Через кілька хвилин (мабуть, перепочивав у прохолоді) він вистрибнув із ями, а ще за мить уже ніс туди мертве тіло. То була, здається, стара. Сиве волосся торкалося землі, а голова відкинулася. Чарівник обережно поклав матір долі і знову пішов углиб двору.

Він приніс до ями й братів своїх — того, у перших, і малого, котрий поцілив старого Сокольського. Потім він приніс ще одну жінку, якої я раніше не помітив, і так само обережно поклав коло ями.

Тільки тепер зрозумів, що він робить. Мені, власне, не було чого тут сидіти, я вже прийшов до тями, а потрапляти під таку хвилю чарівникові

на очі було б небезпечно. Я поповз туди, де запримітив ворота, але обійстя було опоясане щільним вогняним кільцем.

В цей момент вибухнула вежа, де вони, напевне, ховали порох. Здоровенні, охоплені вогнем колоди підскочили вгору, і я злякано поповз назад.

Чарівник уже поклав своїх кревних до могили і подивився у той бік, де стався вибух. Обличчя в нього було червоне й виморене. Він стояв довго, начебто заціпенівши, а я вже боявся й пальцем кивнути.

Потім він узяв рискаль і почав засипати могилу. Рухи в нього були повільні і втомлені, він ледве совав рискалем. Я знову вмокнув обличчя в іржаву воду, бо спека стояла навколо нестерпна.

В цю мить він і помітив мене.

— Гей ти! — гукнув, і я здивувався, який лагідний у нього голос.

Першим порухом моїм було тікати. Але далеко від нього я не втік би. Тоді я вирішив збрехати — знайомі ми не були. Я пішов, хитаючись, просто на нього. Він уже засипав могилу і стояв, спираючись на рискаль.

— Ти хто? — спитав він.

— Слуга вашої милості, — сказав я.

Довкола нас буяв вогонь. Обличчя в мене швидко просихало, а його було вкрите струпом.

— Як тебе звати? — запитав чарівник, все так само лагідно дивлячись на мене.

Я вперше побачив його так близько. Вразився з тої дивної сили, що струмувала від усього його єства. І я зрозумів: який нікчемний був я і дурний, коли зважувався на прю з таким чоловіком. Я й справді міг бути тільки його слугою.

— Петром мене звати, — прошепотів я.

— Ти мені допоможеш, Петре, — наказав він. — Я хочу розшукати хреста.

— Хреста? — здивувався я.

— Авжеж. Негоже покидати могилу просто так. Крім того, — він подивився кудись угору, де буяла й гоготіла пожежа, — мені треба поховати й ворогів моїх.

— Для чого? — вражено видихнув я.

— Такий уже звичай. На бойовиську лишаються трупи тільки тоді, коли гинуть обидва війська.

Він сказав це рівним, погідним голосом, в якому я не помітив і тіні злості.

Я кинув поглядом по дворищі й побачив хреста. Дві збиті одна до одної балки горіли в траві яскравим золотим полум’ям. Я простяг у той бік руку і вказав чарівникові. Він зрозумів мене. Стояв якусь хвилю й мовчки дивився на той вогонь.

— Гаразд, — сказав він. — Чи є в тому барилі вода?

— Зовсім трохи, — відказав я.

— Нехай залишиться тобі, — мовив він, і я раптом упав під продувом холодного вітру. Вогонь на балках миттю згас. Чарівник підійшов до жевріючого хреста і, схопивши руками, перекинув його на другий бік. Він, певне, попікся, бо почав тулити руки до землі.

Дивну силу відчував я у цьому чоловікові. І що найдивніше: мені хотілося слухатись його. Я побіг до барила і спробував підкотити його до тліючого хреста. Але в мене не було стільки сили, тож я знову вмочив лице у воду.

Чарівник тим часом обмотав кінець хреста ганчіркою і тяг його до могили. Ми звели хреста разом, і той закурів, поблимуючи золотими жаринами й оповиваючись синім димом.

Чарівник знову взявся за рискаль.

— Тут є десь другий, — пробурмотів він, і я побачив у траві ще одну півобгорілу лопату. Всадив ручку в барило — дерево засиніло, видаючи з себе нудотну пару.

Ми копали ще одну могилу. Зрештою я був до того зобов’язаний: могила копалася для тих, на чий бік я став. Земля була прохолодна, і, покопавши трохи, я пожадно падав на неї, ховаючи обличчя у м’якій вільготі. Чарівник стояв наді мною і чекав.

— Воно й справді спекотно, — зморено казав він, — але треба докінчувати…

Щоразу не хотілося мені зводитися, відчував, що й моє обличчя вкривалося палючим струпом. Однак я, підстьобнутий тим рівним, дивно лагідним голосом, вставав і знову брався до роботи.

— Для них ми вже не знайдемо хреста, — сказав чарівник, кидаючи землю через плече.

В цей час хрест на могилі його рідних спалахнув. Загорівся яскравим полум’ям, і ми зупинилися, дивлячись на той високий, мені здалося, святий вогонь.

Він не гасив хреста. Зітхнув і ретельніше взявся до роботи.

Потім ми зносили всіх, хто лежав поблизу. Поклали в землю старого Сокольського й обох його синів. Лягли туди й слуги, їхні і наші.

Прикидали могилу землею. Хрест так само палав. Тоді чарівник став навколішки, я ж уклякнув поруч, і ми почали гарячково шепотіти слова молитви. Молилися ми палко і щиро. І мені здалося, що недаремно я з’єднався в такій от хвилі з цим чоловіком — душа моя очищалась од великої скверни.

Finale

Восени 1592 року барський староста Бухновецький мав розмову з ротмістром своєї роти. На ту нагоду до них завітав возний Кунатовський.

Вони сиділи в просторому, обвішаному килимами покої і вели неспішну розмову. Власне, оповідав ротмістр.

— Ми знайшли його в пустиці, — сказав він. — Уже ледве дихав, жовніри забоялися туди входити, тоді зайшов усередину я.

Ротмістр замовк, щоб надати своїм словам більшої переконливості. Обличчя його зробилося поважне й самовдоволене.

— То був ризик! — зазначив староста.

— Авжеж! — жваво підхопив ротмістр. — Був то немалий ризик. Коли зважити, що наробив він у тому нещасному містечку…

— Я оглядав руїни, — сказав возний. — Місто згоріло дощенту. Мешканці покинули його під час пожежі й розбрелися по краю. Я не знайшов там нікого, якщо не числити одного із спільників пана Сокольського.

— Заходжу в ту пустицю, — перебив ротмістр, — а він лежить на долівці і щось шепоче. Я не страхополох, — похвалився він, — але мене пробрав жах. Для остороги я огрів його ратищем. Він і пальцем кивнути не встиг, як утратив тяму. Отак ми його й запопали.

— Той підданий пана Сокольського розповів мені майже все, — сказав возний. — Я записав його свідчення і можу віддати це до суду. Маю ще одного свідка.

— Кого?

— Якийсь відлюдник. Жив серед лісу і молився. Він розшукав мене сам…

— Гаразд, а як наш?

— Його надійно сховано, — сказав ротмістр. — Але до нього годі заходити. Звичайно, з остороги перед тією дивною силою.

— О, певне, — згодився староста. — А він справді мав таку силу?

— На жаль, так, — сказали возний і ротмістр водночас.

— Це дуже небезпечний чоловік, — додав ротмістр.

— Добряче нагнав усім страху, — докинув і возний.

— Із в’язниці він, певна річ, не вийде, — зауважив ротмістр. — Інакше ми навряд чи втримаємо його.

— Треба послати гінця до його королівської милості, — сказав возний.

— Цього можна й не робити, — поморщився ротмістр. — Ми поставлені тут для того…

— Звісна річ, — сказав староста. — Ви посвідчите як возний, а суд упише цю історію до міських книг.

1971, 1973 р.

3 — Городня — прибудова біля фортечної стіни.

4 — Влоська мова — італійська. Влохи — Італія.